

Квартира

Анатолій Дімаров

Жодного новонародженого не чекали з таким нетерпінням, як оцього дев'ятиповерхового будинку.

Ще тільки закладався фундамент і копалися траншеї під комунікаційні мережі; ще лише починали зводити стіни й класти перекриття перших поверхів; ще цибатий кран, зіп'явшись на ноги, примірявся до першого вантажу — так обережно, наче то не цеглини були, а діти, що їх він мав рознести по майбутніх квартирах, ще гори піску, цементу, цегли, арматури і труб захаращували велике подвір'я, а могутні тягачі-панелевози ревіли натужно, вибехкуючи колії, в яких недовго й шию звернути; ще майбутні вікна й двері темніли порожніми отворами і звідти раз по раз вилітало будівельне сміття; ще навіть не думали про комісію по прийому об'єкта, яка, заплющивши очі на всі недоробки й упущення, підпише відповідний акт, — будинок лише народжувався: в колотнечі, в сварках, у біганині, у щоденних летючках, у муках, які породіллям і не снились, а майбутні мешканці вже щоденно навідувалися до нього, і чим вище підіймалися поверхи, тим все більше й більше приходило на будівельний майданчик людей. Вони пролазили крізь щілини паркану, стрибали через глибокі траншеї, дерлися через гори цегли й дощок, проникали в білі од вапна коридори, штурмували хідники, що трималися поки що на чесному слові, добиралися до другого, третього, шостого поверхів, плутаючись під ногами будівельників, оцих бетонярів, мулярів, столярів, сантехніків, електриків, заважаючи їм працювати, та як їх не лаяли, як не проганяли, як не обсипали будівельним сміттям, а то й вапном заляпували, вони лізли й лізли, наче мурахи, і якщо якась особливо настирлива пара врешті зчезала, на її місці появлялися дві нові, ще настирливіші.

І їх можна було якщо не вибачити, то хоча б зрозуміти: будинок був кооперативний, і кошти на нього внесли всі оці люди.

Потім, коли будівельна гарячка врешті вляглася, коли були вимиті вікна й підметені хідники та підлоги, а подвір'я, підрівнявши бульдозерами, наспіх покрили асфальтом; коли розібрали тепер уже нікому не потрібний паркан і будинок наче ступив на щойно забруковану вулицю, на широкий, молоденькими деревцями поділений навіпіл бульвар, що його вже обживали машини, коли повноважна комісія обійшла усі поверхи і спітнілий виконроб усоте поклявся усунути помічені та з належною увагою до акта занесені недоробки, хоч на нього чекав уже інший об'єкт, де всі оці обіцянки розвіються димом; коли нарешті були виписані ордери та вручені ключі од квартир, люди, які тиждень тому замалим не по-пластунському проникали в будинок, тепер кинулись штурмувати його вже на законній підставі. І той веселий штурм тривав кілька діб: з раннього ранку до пізньої ночі.

Всі види транспорту, що їх тільки можна було уявити (окрім літаків та пароплавів), підкочували безперервно до чотирьох під'їздів, вивергаючи з роздутих утроб домашнє

начиння, а мурашиний потік снував безперервно, заносючи меблі в порожні поки що квартири. І вже перший, найнетерплячіший, проклинаючи залізобетон, заходився довбати шлямбуром стіну, щоб повісити килим: той дятлиний перестук ще довго лунатиме в оцьому дев'ятиповерховому вуликові як серед білого дня, так і опівночі, доводячи до мікроінфарктів прихильників тиші. Вікна враз оживуть, забіліють фіранками, зарядять гардинами, засяють вечірніми вогнями, а по ще незатоптаному подвір'ї початкуюча мати покотить свою першу дитину, і перші бабуні вийдуть обживати свіжопофарбовані лавки, розставлені обіч під'їздів.

І рано чи пізно появиться перший небіжчик.

Його проводжатиме весь будинок, з усіх квартир, поверхів, під'їздів, і коли одлунає тужлива мелодія і сумний кортеж рушить повільно в бік кладовища, хтось обов'язково скаже:

— От і наш дім пустив перший корінь. Стояти йому тепер та стояти...

Той перший небіжчик пережив чотири війни і три революції. Роки відшуміли над ним зимовими хугами, і він уже нічого не чекав од майбутнього: доживував рештки життя збайдужілим ротом. Все перепробовано, все пережито, всі людські пристрасті давно вже звідані, а то й забуті, минуле — як сон, в якому згубилося колись найдорожче, тож йому байдужі були розмови довкола квартир, суперечки й чвари, що кипіли на зборах, він, здається, й не розумів, де він зараз і для чого його сюди регулярно привозять. Сидів, застиглий, відчужений, вощані вуха його, зарослі посивілим мохом, були наставлені в далеке минуле, і навіть голоси онука та сина, які його й привозили (на таксі, трамваєм він по дорозі розсипався б, і вже дехто помітив, що з таксистом розплачуються копійка в копійчку: чи то такі скупі, чи грошей обмаль) і заводили так урочисто, наче не людину тримали під руки — ікону... навіть їхні голоси не пробивались до його свідомості.

Всі вже знали, що старий брав активну участь у двох революціях і слухав, кого тільки можна було почути. І син, і онук ходили старим, як тузом козирним, який побива усі козири, тож не дивно, що й дісталася їм одна з найкращих квартир: сонячна, тиха, дві найбільші кімнати вікнами в двір, лише третя, найменша, — вікнами на бульвар, ну, тут уже нічого не вдієш, не ми планували будинок, тут поселимо дідуня, все одно ж він уже нічого не чує, тож машини йому не заважатимуть. "Правда, дідуню?" — та одразу ж туди старого й запхнули — посадили на єдиний стілець посеред порожньої поки що кімнати, і він так і просидів майже до вечора, поки заносили меблі та розставляли наспіх. А вже як занесли, як розставили (в дідуньову кімнату вирішили завтра, все одно ж не встигнуть), як посідали в кухні за швидкуруч накритий стіл, натомлені, але щасливі, як розлили урочисто 3 чарки: "Ну, діти, будьмо! Щоб вам тут добре жилося!" — лиш тоді схаменулись: а дідуню! Кинулись до старого, а він сидів, як його посадили, він, здається, й не ворухнувся жодного разу протягом дня, і з-під висохлих на пергамент повік ледь тьмяніли згаслі жарини очей. "Ну, як вам тут, батю?" — спитав з перебільшеною увагою син. "Ходімо вечеряти!" — проспівала невістка. "Ми без вас, дідуню, й не сядемо!" — прошебетала онукова. "Уже й чарку вам налили!" — додав од

себе онук.

Взяли старого під пахви, одірвали з трудом од стільця, в який він, здається, вже й коріння пустив, повели обережно на кухню. "Ще одну чарку!" — скомандував син. "Знаєм без тебе!" — відповіла, як одбрила, невістка: їй, як і всім, було незручно, що забули старого. Дістала чарку, ще одну тарілку, ніж і виделку. Онуків відразу ж заходила накласти на паруючу каструлю, а син плеснув трохи горілки: старий давно вже не пив. "Ну, батю, щоб вам тут добре жилося!" "Якби не ви, то хіба б наші діти мали оцю квартиру! — додала невістка зворушено. — Завеземо вам тахту — будете як у бога за пазухою. Ніхто вже через вашу голову не ходитиме..." "Еге ж, дісталось всього, — похитав головою син: він захмелів, і лисина його червоніла торшером. — Пам'ятаєш, Маню, як я тебе привів у нашу родину? Одна кімната на чотирьох, — повернувся до молодят. — Три на чотири. Батя з мамою на односпальному ліжку, а ми — під столом. А тоді ще й ти народився, — це вже до сина. — І нічого, жили — не вмирали, наче так і треба було. Правда ж, батю?"

Старий, мабуть, не чув: жував через силу курячу гузку. Чарку ж навіть не пригубив.

"Гарна вам квартирка дісталася, нічого не скажеш, — продовжував син: од випитого його потягло на розмову. — Доведеться виплачувати, але то вже хай у вас голова не болить. Ми з матір'ю порадилися та й вирішили, що будемо платити самі..." — "Ну, що ви, тату, ви й так допомогли, скільки могли, — заперечив онук. — Якось уже самі обійдемося". — "Бач, які горді! — повернувся син до своєї дружини. — Не хочуть, щоб ми їм помагали". — "Та ви ж уже обоє на пенсії!" — "То й що? Пенсіонерам і треба менше. А вам ще які оно витрати. Нова квартира, вона, сину, ого!.. Як молода жінка: спробуй її одягнути!" — "Ну, вже якось одягнемо", — розсміявся онук. І, батьків проводжаючи, запросив на прощання: "Ви ж приходьте, не забувайте нашої хати".

Повернувшись на кухню: дід застигло сидів край столу. "Підемо спати, дідуню?" Були зараз як ніколи до нього уважні. Одвели до кімнати, роздягли, поклали на ліжко: "Завтра вам тахту привеземо". Старий ліг, як умер: навіть не ворухнувся.

А за тиждень помер. В останній час, здається, жив тільки для того, щоб вибити онукові трикімнатну квартиру. І коли квартира була нарешті отримана і ніхто тепер її вже не міг одібрати, старий, звівши останній порахунок з життям, непомітно пішов з цього світу.

Може, тому він і лежав у домовині з таким умиротвореним видом, наче давно уже ждав, не міг діждатися смерті. Обличчя його розправилося та помолодшало, а на запалих губах застигло якесь аж удоволення. Він так і лежав: сухенький, маленький, в завеликій, наче на віріст, домовині, мов повернувся протягом ночі, коли помирав, у своє дитинство — за такими далекими обріями, що всім живим, які його проводжали, здавалося воно зовсім уже нереальним. Він так і вплив над людськими головами з не обжитого ще будинку: в оту вічну квартиру, яка не потребуватиме ремонту, не підлягатиме обміну, не стоятиме на облікові в жеку. Він так і пішов од живих — реліктовий уламок минулого, тож ніхто по ньому й не плакав, бо плач сприйнявся б як

фальш: смерть його була такою ж природною, як зміна пір року, як захід сонця, як ніч. І живі, постоявши трохи над покритим вінками й квітами горбиком, поверталися без особливого суму додому. І син, і онук думали про одне й те ж: старий знав, скільки жити, тож відчували якусь аж гордість за свій рід, що ніколи не підводить. І сиділи за поминальним столом якісь особливо схожі один на одного, й онукова лисина ясніла торшером, тільки не таким розкішним, як у сина.

Потім, коли чужі розійшлися, а посуд був прибраний та перемитий і батьки, попрощавшись, теж зібралися додому, молодята, залишившись наодинці, чи не вперше відчували себе повновладними господарями трикімнатної цієї квартири. Повмикали скрізь світло, взявшись за руки, ходили з кімнати в кімнату, і квартира після того, як винесли дідуня, здавалась їм значно більшою за свої сорок шість метрів.

Кімнати ще світили голими стінами, ще багато чого бракувало, особливо в третій, дідуньовій, де стояли тільки шафа й тахта та єдиний стілець (всього цього треба якнайшвидше позбутися: таке воно старомодне), а під стелею висіла оголена лампочка. "Тут буде мій кабінет", — сказав поважно онук. "А може, дитяча?" — запитала лукаво онукова.

"Ти що? — стривожився він. — Ми ж, здається, домовилися". — "З тобою й жартувати не можна". — "Такими речами не жартують. Одні жартували, жартували та й дожартувалися". — "До чого?" — "До бебі. Та не до одного, а до двох". — "Нам би хоч одного". — "Встигнемо. Ми ж домовилися". — "Ну, годі, — сказала вона. — Не вистачало в такий день посваритись. Кабінет то й кабінет..." І якась аж збайдужіла повернула до спальні. "Будемо лягати?" — спитав він, ідучи вслід за нею до спальні. "Будемо... Ох, як я натомилась!.. Бідний дідуньо..." Звичними рухами перебила подушки, послала постіль. Засміялась. "Ти чого?" — "Ніяк не можу звикнути, що ми з тобою самі. Не треба заставляти стільцем двері до спальні". — "Батьки, здається, не підглядали", — відповів він, трохи образившись. "Ще чого не вистачало! Та все ж нарізно краще. Ти, може, не згоден зі мною?" Вона саме звільнилася од сукні, і для нього то був найпереконливіший аргумент. "Згоден", — прошепотів він, притискаючи щосили дружину. "Пусти, божевільний! — засміялася вона. — Світло ж..." — "Хай буде. Я ще жодного разу не бачив тебе отакою..." — "Якою?" — "Отакою..."

— Ти врешті вимкнеш світло? Чи до ранку отак і горітиме?

— Зараз.

Знехотя звівся, пішов до дверей, де чорнів вимикач.

"Яка в нього красива постава! — подумала вона. — Якби не ота лисина... Невже вона в нього буде така ж, як у його татуса? І чого чоловіки лисіють?"

"Яке в неї розкішне волосся! — думав він, повертаючись: навіть темрява не заважала йому бачити її всю, до останнього нігтика. — Жодна жінка не має такого волосся!"

Ліг, занурився у нього обличчям, у його едвобну ласкавість.

"В мене найкраща у світі дружина!" — подумав, уже засинаючи.

Згодом, коли минуло п'ять років, він уже так про дружину не думав.

За ці п'ять років у нього померла мати і народилась дочка.

I

Мати померла тоді, коли вони клали паркет.

Досі їх задовольняв лінолеум. По ньому так приємно було ступати, вставши зі сну, він холодив гарячі підшви, а ввібравши протягом дня в себе тепло, яке щедро лилося з вікон, допізна струмував тим теплом: жива, ласкава субстанція, розлита по всій квартирі. Вона ж особливо не могла навішатись підлогою, яку так легко прибирати, — ні мастики, ні щіток, провела вологою ганчіркою, і все, — обоє були переконані, що кращої підлоги їм і не треба, і коли б не Лубенки, їм і на думку не спало б міняти лінолеум.

Але Лубенки теж одержали квартиру, навпроти, правда, не трикімнатну, а дво-, бо не мали такого діда, зате їхній татусь завідував овочевою базою і не міг дістати хіба що піску червоного з Марса чи морської піни з Венери. Та й то тільки тому, що туди ще не літали пасажирські або вантажні ракети.

Він не дуже хотів і йти на те новосілля, це ж треба купувати подарунок, а вони вже починали економити кожную копійку: його батьки зняли всі заощадження, щоб сплатити перший внесок на кооперативну квартиру, а її, сільські вчителі, жили від зарплати до зарплати, та ще й мали довчити двох її молодших братів. Та й хто вони, зрештою, йому, оці Лубенки, могли б запросто прожити й без них, коли б дружина Лубенкова та не була її інститутською подругою. "Ну, гаразд, — сказав він, — якщо тобі вже так хочеться... Тільки що ж ми їм понесемо?" І вона, зраділа, цьомкнула його в щоку (як вона потім докоряла собі, що наполягла: здавалося, що все почалося саме з того новосілля), і потім майже всю суботу ходили удвох по магазинах, шукаючи подарунок не дуже дорогий, але щоб на вид і не дешевий. Врешті придбали в комісійному бра — за двадцять карбованців, в магазині це бра коштувало значно дорожче, але це чи то мало якийсь малопомітний дефект, чи його власникові терміново були потрібні гроші, та вони, власне, цим і не цікавились: бра було нове-новісіньке, мов щойно розпаковане, їм уже й жалко було нести, коли приміряли в себе над ліжком, але втішилися думкою, що зате не доведеться червоніти. Червоніти, однак, довелось: подарунок їхній виявився найбільш бідним, бра загубилося поміж імпортними люстрами і кришталеvими світильниками, що пахли не десятками — сотнями, розкішними вазами і японськими сервізами. Був навіть бельгійський, на всю стіну, килим, не килим — картина, подарований, щоправда, батьками, про такий тільки мріяти, але навіть не килим зіпсував остаточно їм настрій, особливо йому, і не те, що їх бідненький дарунок був недбало покладений на спеціальний стіл ("Дуже мило, правда ж, Вітасю?" — "Ага", — ледь ковзнув поглядом Вітась), зіпсувала остаточно їм настрій підлога, на яку страшно було й ступати з порога: кольоровий, покритий лаком паркет, що віддзеркалював усі предмети, які стояли в кімнатах. Може, тому в коридорі були вишикувані пантофлі на товстій повстяній підшві, як ото в музеях, не менше десяти пар пантофлів ("Не треба роззуватись!" — але всі роззувалися, розуміючи, що оте "не треба" говорилося для красного слівця). Вони теж обоє роззулись, і кожного вечора йому спадала на думку

одна й та ж фраза, яку він чи то вчитав, чи то од когось почув: "Кожна квартира починається з підлоги", і він, уже за столом, прошепотів на вухо дружині: "Бачиш, що таке справжня підлога!" — і на душі в нього було дуже незатишно, бо раптом відчув себе, із своєю підлогою бідненькою, обділеним долею.

А тут долили гіркого ще й гості, всі в наймоднішому, в імпортному, навіть прикраси на їхніх дружинах були закордонні, хай навіть копійчані, але — закордонні, корчили з себе новітню еліту, що зібралася на раут, і розмовляли з ними, двома, єдиними не в імпортному, якимось зверхньо й аж знехотя, всім своїм видом даючи відчути ту відстань, яка пролягає між ними ("Що?.. Я вас слухаю, — ледь слова вимовляючи. — Ви так думаєте?.. Можливо, можливо... Да, Джо, — одвернувшись й одразу ж забувши про ваше існування, — не запізнися завтра на теніс"). Вони й називали одне одного тільки іноземними іменами, в душі, мабуть, жалкуючи, що не можуть і розмовляти по-іноземному: рідна мова коробила їх аристократичний слух. Він злився все більше і, до кінця не досидівши, смикнув сердито дружину: "Пішли!" "Мері, Джо! — плювався вже дома. — Та чого б вони варті були без своїх татусів!" — "А ми?" — спитала дружина. "Що — ми?" — "Нам же теж батьки придбали квартиру". — "На чесно зароблені! — закричав він сердито. — Мої батьки за все життя жодної копійки не вкрали!" — "Чого ти кричиш?" Але він її вже не слухав: "Не смій ставити моїх батьків на одну дошку з їхніми!" — "Та звідки ти знаєш, що їхні батьки крадуть?" — "Знаю. На чесно зароблені гроші такий килим не купиш... Тут і обехеесу не треба... А паркет..." — "Що — паркет?" — "Та ти хоч помітила, який у них паркет?" — вигукнув, уражений сліпотою дружини. "Паркет як паркет, — стонула плечима вона. — Світлий". — "Світлий! — передражнив він її. — Такий паркет кладуть лише в палацах культури. Або в музеях. Кожна паркетина загорнена в папір". — "Його що, з-за кордону везуть?" — "Не цікавився, не знаю, — буркнув він. — Все одно він нам не по кишені. Ми гроші не крадемо". — "Ну, годі! — не витримала врешті вона. — Хай вони трусяться над своїм паркетом. Зате в нас трикімнатна квартира". — "Тільки й того!" — відповів невдоволено. Глянув на підлогу з лінолеуму — жити не схотілось, такою та підлога здалась убогою. Досі просторі кімнати мовби аж стислися, а стелі опустилися донизу. І стелі, й стіни, побілені наспіх, і дешевенькі шпалери аж кричали про їхню убогість.

Спав погано: не давала спокою підлога.

— Послухай, — сказав за сніданком. — Нам таки доведеться послати паркет. Я на цей лінолеум уже й дивитися не можу!

— За які гроші? — поцікавилась вона.

— Гроші будуть. — Він уже все, виявляється, продумав. — Було б лише бажання.

— Де ж ти їх візьмеш? У батьків?

— Ні, не в батьків... На батьків мало надії. Сотню-другу ще зможуть підкинути, але на більше розраховувати нічого.

— На моїх теж...

— Знаю, — перебив нетерпляче. — Побігли, бо на роботу запізнюємося. Поговоримо потім. Я щось придумав.

По роботі, не встигли й до кімнати зайти, потягнув її до столу. Дістав зошит, поклав, розгорнув:

— Я тут дещо на роботі прикинув...

— Що це? — Дивилася на цифри, що вишикувалися в акуратні стовпчики, й поки що нічого не розуміла.

— Ти скільки одержуєш щомісяця? Чистими?

— Дев'яносто сім.

— Правильно. Ось у мене й записано: дев'яносто сім карбованців двадцять сім копійок. Ні більше, ні менше. А якщо їх поділити на тридцять, то буде три двадцять три. Ну, двадцять три копійки відкинемо, це якраз на тролейбус, тож лишається по три карбованці в день. Як ти думаєш, зможемо ми прожити на ці три карбованці?

— А твої? — Не знала, зможуть чи ні. Досі жили на її й його зарплати, і то частенько не вистачало: виручали батьки. То продуктів підкинуть, то десятку якусь...

— Мої будемо відкладати на паркет. Дивися сюди, — показав на іншу колонку. — Сто двадцять шість помножимо на дванадцять; Більше ніж тисяча п'ятсот! Якраз вистачить придбати паркет на всю квартиру. По двадцять карбованців метр, в нас шістдесят квадратних метрів разом з коридорами й кухнею. Такого, звісно, як у Лубенків, нам не дістати, той карбованців по двісті, не менше, але й по двадцять можна придбати досить пристойний паркет. Ще й лишиться заплатити майстрам... То як? Проживемо на три карбованці в день?

— Не знаю. Треба подумати.

— Що ж тут думати! — Лисина в нього почервоніла, як це траплялося завжди, коли він починав нервувати. — Дивися сюди! — Відкрив нову сторінку, що теж була акуратно списана цифрами. Вони були вишикувані в окремі колонки, колонки мали заголовки. Каліграфічним почерком виведені літери. "Жири", — прочитала вона. "Борошно". "Овочі". "Фрукти". "Цукор". "Чай". "Господарські дрібниці".

— Що це?

— Це я прикинув... Скільки нам потрібно для прожиткового мінімуму. Ось, наприклад, жири. Скільки нам потрібно масла на один день?

— Що ти питаєш — в тебе ж уже он написано!

— Я приблизно прикинув. А тепер раджуся з тобою. По десять грамів вистачить?

— Звідки я знаю! — їй досі не доводилося ділити масло на порції: брала, скільки було потрібно. А якщо з'їдали й ні на що було купити, то й без масла жили кілька днів.

— А кому ж тоді знати? — розсердився він. — Ти ж готуєш, не я!

— Може, й вистачить. — Він був на дев'ять років старший од неї, і вона його трохи побоювалась.

— Тепер ось олія... Олії по двадцять. Картоплю смажити, приготувати котлети. Ти переливаєш завжди, а треба вчитися жити економно.

— З піпетки капати, чи що? — тепер уже образилася вона.

— Піпетки не треба — зроблю мірки. З мірки ніколи не наллеш більше, ніж потрібно. То як?

Вона не відповіла — на очі навернулися сльози. Уявила себе біля плити, обставленою мірочками й мірками. А не вистачить? А підгоратиме? А перекинеться? В неї вже наперед затрусилися руки.

— Ну от, я так і знав! — сказав він із досадою. — Тут ночі не спиш, думаєш, як краще зробити, а вона мені — сцену!.. Та пропади воно пропадом! — Змів зошит із столу, пішов з кімнати. І вже там, у спальні, шамотів сердито ковдрою.

А їй від того ще дужче захотілося плакати. Сльози лилися самі, гірко й солодко, вона вже не знала, як їх зупинити: адже це вперше він отак на неї нагрімав!

Переплакавши, вмилася холодною водою, пішла до спальні. Відчувала і власну провину: він же не про себе дбав — про спільне. Їй теж хотілося мати паркетну підлогу, отаку, як у Лубенків, якби ж тільки не оті мірочки. І потім: купувати в магазині на грами: "Двадцять грамів масла... Сорок олії..." Засміють!

Він чи то спав, чи то прикидався, що спить: лежав, одвернувшись до стінки, хоч нічник і не вимкнув. Роздяглася тихенько, обережно залізла під ковдру. Довго лежала, чекаючи, що він до неї повернеться. Врешті не витримала, сама притулилась до нього:

— Пробач, я більше не буду. — Ледь втрималася, щоб не розплакатися знову.

Коли помирились, і погасили нарешті нічник, і лежали рядком, як ніколи дорогі одне одному, він, хоч вона вже з усім наперед згодилась, заходився ще раз її переконувати:

— Всього рік потерпимо. Незчуємось, як і мине. А там заживемо знов по-старому. Хоч щодня в кіно. — Досі вони не пропускали жодного фільму.

— І будемо купувати морозиво? — Над усе любила морозиво: могла з'їсти три порції за один раз. Може, тому, що до вісімнадцяти років майже ніколи не ласувала морозивом. Морозиво асоціювалося в неї із святковими поїздками до міста, коли вона заздрила міським дітям, які щодня могли їсти ці ласощі. "Ти сама, як дитина!" — сміявся він з неї, бо вона спокійно не могла пройти мимо ятки з морозивом. І щонеділі обов'язково водив її в невелике кафе на Хрещатику. В найбільшу спеку тут завжди стояла прохолода, в металеві вазочки накладалися різнокольорові кульки: полуничне, апельсинове, шоколадне, пломбір. Щоб продовжити насолоду, вона брала манюсінськими порційками — крихітною пластмасовою ложечкою — і зітхала від повноти почуттів.

А тепер доведеться рік не куштувати морозива!

— Не обов'язково брати продукти щодня, — лунав його заспокійливий голос. — У нас є холодильник, будемо набирати на десять днів. Тож не треба вибивати чек на двадцять грамів масла чи просити сорок грамів олії...

Вона зараз ладна була з усім, що б він не сказав, одразу ж погодитись: так затишно лежати на його зігнутій в лікті руці!

"Мені дуже повезло, — думала розчулено. — Не курить, не п'є, на інших навіть не гляне. Чого ж мені ще треба?"

— Поцілуй мене. — Мала остаточно переконатись, що він на неї пересердився.

І коли він її поцілував, обережно, майже по-батьківськи, вона, щаслива, заснула.

Паркет мав бути тільки дубовий. Лише дуб, коли його обробити як слід, набирає з роками благородного світло-коричневого кольору. Старанно процикльований, покритий прозорим лаком, взятий у світлі плінтуси, як у рамку, він матиме вид стародавньої картини, яка вийшла з-під руки майстра вісімнадцятого, а то й шістнадцятого століття. Недаремно ж тепер у моді меблі приглушених, спокійних кольорів.

— Я б нізащо не погодився послати такий, як у Лубенків. Не квартира, а клуб!

Надумавши замінити підлогу, він усерйоз зайнявся паркетом. Діставав які тільки міг книжки, ходив по новобудовах, придивляючись, де який стелять і як, знав уже не одного майстра, і вони його знали: їм подобалось, з якою серйозністю цей далеко ще не літній чоловік приглядається до їхнього ремесла, так придивляється, мов сам збирається його освоїти. Набрів нарешті на паркетного аса, віртуоза з золотими руками, який до того часу, поки не спився, слав лише в урядових будинках, а нині працював у жекові, страждаючи люто від того, що доводиться мати справи чорті з чим, а не зі справжнім паркетом ("у хлівах тільки слати!"), поступово з ним подружившись, домовився, що той їм оновить підлогу в квартирі. Запросив навіть додому, не пожалівши десятки з куцого їхнього бюджету, і Петрович, випивши разом із хазяїном, переміряв кроками площу ("Шістдесят... Тютілька в тютілку")... Петрович на прощання сказав:

— Діставай тільки дубовий. Постелимо — й міністри такої підлоги не матимуть.

— Він і проциклює? — спитала вона, коли провели Петровича. Теж освоїла дещо, та й як не освоїти, коли щовечора тільки й розмов що про паркет. Давно уже примирилась із отими мірочками й мірками: чекала не могла дочекатися, коли закінчиться пісний оцей рік із пустими супами й картопляними котлетами, із черствим хлібом (він помітив, що черствий хліб менше йде) і перловими крупами: голова йшла обертом, коли думала, що готуватиме завтра, а щоб заспокоїти батьків, які всерйоз занепокоїлись, що вони з собою роблять, з могили і то кращі встають, пояснили, що сіли на спеціальну лікувальну дієту ("Ви скоро на ній і лежатимете! Гляньте на себе: шкіра та кістки!"). На дієту оту посилаючись, відмовлялись ходити в гості, у свою чергу, не кликати до себе гостей. — Він і поциклює? — запитала вона, ладна й молитися на Петровича, лиш би той пошвидше послав підлогу і минув жахливий цей рік, бо їй уже починало здаватися, що не буде йому кінця-краю.

— Циклюватиму сам. Хоч трохи зекономимо.

— Зумієш?

— Зумію, не бійся. Нічого тут страшного немає.

Він, виявляється, уже пробував циклювати — під пильним оком того ж Петровича. Виходило не гірше, ніж у інших, а коли заходиться коло своєї підлоги, то, може, ще й краще: своє ж, не чуже. Вже й циклі замовив, точнісінько такі, як у Петровича: із спеціальної сталі, гострі, як бритва, куди до них магазинним, магазинними тільки халтурити, вибиваючи зайві карбованці з хазяїнів, які нічого не тямлять. Вже міг би прочитати цілу лекцію, як треба циклювати підлогу, бо до кожного дерева потрібен окремий підхід, то тільки невігласові здається, що все одно по чому проходитися циклею: по дубові, букові чи по тій же сосні. В нього й долоні свербіли — пошвидше

взятися за справу, і коли одного вечора приніс виготовлені циклі, то бавився ними, як дитина. І чекав не міг дочекатися паркету.

Та ось нарешті минув дванадцятий місяць, і була зібрана сума, потрібна для того, щоб придбати паркет, ще й заплатити Петровичу.

По паркет поїхали вдвох у суботу на склад.

Склад цей їй уявлявся таким: вони вибирають потрібний взірець, як в універсамах, платять гроші, й продавець підводить їх до акуратної гірки. Лишається тільки найняти машину. Але він, що встиг уже побувати чи не на всіх складах Києва, одразу ж майнув на розшуки бригадира, сказавши їй почекати біля контори.

І вона стояла, приголомшена, бо те, що побачила, аж ніяк не в'язалося з тим, що їй малювала уява.

Величезне подвір'я було вщерть завалене деревом: гори дощок, еверести обаполів. Лежали, зв'язані дротом в грубезні пачки (тільки багатотонному кранові таку пачку підняти!), а поміж ними у вузьких проходах, ризикуючи бути на смерть заваленими, в марній надії відібрати дошки на підлоги чи стелі снували мурахами люди. І скрізь висіли оголошення, що будматеріал, поки його не розберуть, не продаватимуть.

— Спеціально, паразити, у паках тримають! — лаявся чоловік, зарослий щетиною. — Я вже другий тиждень ходю. Міліції на них, хапуг проклятих, немає!

— Як же вони торгують? — не розуміла вона: бачила купи акуратно складених дощок, на яких біліли написи: "Продано".

— А отак і продають: по десятиці за куб! Даси на лапу — нависмикують, скільки тобі треба. А не даси — до судного дня ходитимеш! Бачили, на чому вони під'їжджають? У кожного "Лада", по вісім тисяч. Де тільки та міліція ходить!

Поки вона слухала озлобленого цього чоловіка, він шукав бригадира. Вже давно зрозумів: поки не домовиться з бригадиром, паркету не матиме. Паркет-то був: будь ласка, бери! Але що то за паркет! Лежав, мабуть, з часів царя Гороха. Всі дощі, всі сніги та вітри полишили на ньому неvigубний слід: жалюгідні дощечки, почорнілі, потріскані, обкидані цвіллю. "Доведеться дати на лапу", — сказав він ще вдома дружині. — "На лапу? За віщо?" — "За паркет. Щоб дали, який нам потрібен". — "Скільки?" — "Боюсь, що карбованців шістдесят. За метр по карбованцю". — "А дешевше не можна? Шістдесят карбованців! Двадцять днів жити!" — "Не знаю. Спробую поторгуватися. — Йому самому до сліз було жалко грошей, які дісталися такою дорогою ціною. — Тільки боюсь, що нічого не вийде! Там такі шакали працюють..."

Бригадира, якого всі звали Стасиком, попошукав: щойно був тут і вже зник в лабіринті дощок. Застукав під парканом: Стасик, двометрове дитя в ковбойці та джинсах, в сандалях на босу ногу (сорок шостий розмір, не менше), одбирав саме шифер. Поруч переступав з ноги на ногу опецькуватий чоловік із портфелем під пахвою.

— Цілий бери, Стасику! — просив слізно він.

— Відійди, не мішай! — Хоч чоловік був удвічі старший од нього, Стасик звертався

до нього на "ти". Він усім "тикав", навіть якомусь відставникові з погонами полковника, і той це сприймав як належне. "От дає!" — захоплено дивилися на нього підлеглі.

Зачекавши, поки Стасик покінчив із чоловіком, торкнув шанобливо за руку:

— Стасику, на хвилинку.

Витираючи об джинси долоні, Стасик пішов за ним слідом.

— Чого тобі?

— Мені потрібен паркет.

— Паркет усім потрібен, — відповів Стасик.

— Мені дуже потрібен! Шістдесят метрів. Квадратних. — Поспішав, боячись, що хтось підійде і переб'є їхню розмову.

— Ти ким працюєш? — поцікавився Стасик.

— Інженер...

— Інженер... — Очі Стасика одразу ж збайдужіли. — Он бери, який є.

— Мені потрібен дубовий. Шістдесят метрів. Я нічого не пожалію.

У Стасикових очах знову проснулося зацікавлення:

— Десятку даси?

— За шістдесят? — він боявся повірити.

— За шістдесят шукай в іншому місці. А в нас по десятці за метр.

— За метр? Ти здурів?

Стасик і не подумав образитись. Взяв за лікоть своєю лапищею, довірливо запитав:

— Тобі який паркет? Дубовий?

— Дубовий.

— То ти як собі, дядю, думаєш: дубовий паркет під ногами валяється? З мене з самого три поти зійшло, поки собі роздобув на підлогу. А ти мені хто? Папа рідний чи мама?.. Шістсот керебе і не менше!

— Стасику, май совість!

— Не хочеш — діло хазяйське. — І, одвернувшись, гукнув до одного з робітників: — Вітю, підганяй автокар!

— Стасику, постій! — Думка, що він піде без паркету, була для нього нестерпною. — З тобою й поторгуватися не можна!

— На базарі, дядю, торгуються. А ми — державна установа.

— Це ж шістсот карбованців! — Він замалим не плакав.

— Вітю, ти довго стовбичитимеш? Підганяй автокар!

— Стасику!

— Ну чого ти прив'яз? — обернувся із досадою. — Я сто літ уже Стасик.

— Стасику, збав!

— Збавити? — Стасик так подивився на нього, наче прицінювався, чого вартий цей інженерчик. Подумав. Махнув відчайдушно рукою: — Ех, де вже моє не пропадало: триста мої — триста твої!

— Триста?

— Вітю, підганяй автокар!

— Дай же хоч подумати!

— Пушкін хай думає... Вітю!..

— Гаразд, хай буде по-твоєму. — Він уже боявся, що Стасик, розсердившись, піде геть. — Хай буде триста. Тільки щоб паркет був дубовий. Першого сорту.

— Фірма барахлом не торгує, — пообіцяв весело Стасик. — Сьогодні який день? Субота?.. От наступної суботи й приходить. Грошки тільки прихопи на всяк випадок. Будь здоров і не кашляй!

— А раніше не можна?

— Ладно, що для друга не зробиш! Навідайся в четвер. Ну, будь здоров: вважай, що паркет у тебе в руках...

— Дістав? — спитала дружина.

— Домовився, — відповів він похмуро: думка про триста карбованців все ще не давала спокою. — Пообіцяв у четвер.

— Дав щось на лапу?

— Дав. — Знову подумав про суму, що її назвав Стасик. І що вдалось виторгувати половину. Інші, мабуть, дають не торгуючись, і це його трохи втішило.

До того ж мав гарантію, що в четвер, найпізніше — в суботу, привезе додому паркет.

Хотів би побачити дурня, який випустить з рук триста карбованців!

У четвер, відпросившись із роботи, подався на склад. Ніс гроші в двох акуратних пакунках: окремо — за шістдесят метрів паркету, окремо — Стасикові на лапу. Дізнавшись, скільки насправді з них хоче здерти Стасик, дружина ледь не знепритомніла: триста карбованців! Віддати ні за що ні про що отому пройдисвітові... тому бандитові триста карбованців! Коли вона не має пристойного зимового пальта. Та й у нього он черевики... "Подивись на свої черевики! В них же соромно на люди виходити!" І ще щось кричала вона, що кричать в таких випадках жінки, а він, приголомшений несподіваним вибухом, спершу навіть не розсердився: пробував пояснити, що дають усі, що Стасик і так збавив половину проти того, що бере з інших, а міг би взагалі послати його подалі. Що коли вони не візьмуть зараз, то навряд чи вже й дістануть... "Що, інших складів немає?" — крізь сльози спитала вона. "А ти пробувала по тих складах побігати? — Його вже огортала образа. — Пробувала? Скільки я попоганяв, поки вийшов на Стасика!" — "Але ж триста карбованців! — "Так, триста, з моєї зарплати! — уже закричав він до неї. — Мої — не твої!" Одразу ж зрозумів, що ляпнув дурницю, і від того ще більше розсердився.

Потім були її сльози і його затяте мовчання, коли й жити не хотілося на світі, і мстиві думки, хоча б отакі: ось він іде в універмаг і купує їй зимове пальто... П'ять, десять пальт — по всій квартирі розвішує: носи хоч і всі разом!.. А її: що він її не любить, що ніколи не любив, лише прикидався... Що як би добре було лягти й померти. Хай би прийшов і застав її мертвою...

Але плач — не плач, мовчи — не мовчи, а паркет таки треба діставати, якщо вже надумались, і коли він її запитав, прокинувшись у четвер: "То як, іти відмовляти?" —

наче для того, щоб відмовитися, треба було обов'язково зустрітися із Стасиком, вона відповіла йому, змучена, що відмовлятися не треба, бо де ж іще вони дістануть паркет.

Він ще трохи покомизився, примусив повмовляти себе, а потім, відпросившись із роботи, подався на склад.

Стасик зустрів його так байдуже, наче вони ні про що й не домовлялися. "Продав!" — похололо в ньому.

— Стасику, як?

— Ти про що? — позіхнув йому Стасик в обличчя.

— Та паркет же! Ти ж сказав сьогодні навідатись!

— Я сказав? — здивувався Стасик. — Ну, раз сказав, значить, є. Біжи в контору, виписуй.

Він так зрадів, що одразу ж метнувся до контори: забув навіть глянути на паркет.

— Дядю, — гукнув Стасик услід, — а боржок!

Він повернувся, дістав тонший пакунок:

— Ось.

Пакунок зник, наче випарувався.

— Порахуй! — Хотів переконатися, що гроші в Стасика.

— Навіщо? — відповів Стасик недбало. — Ти що, нечесна людина? Біжи виписуй паркет.

Паркет був старанно замаскований в одному з лабіринтів, в найглухішому закуткові. Стасик розкидав почорнілі од часу дошки, і на світ вигулькнули акуратні пачки, мов щойно з фабрики. "Сто років лежатиме! — провів долонею Стасик. — Повезло тобі, дядю!" Він же допоміг і повантажити. "Люблю мати справу з порядними людьми!" І, на прощання по плечу поплескавши, запросив заходити, не забувати: Стасик, коли хотів, міг обслужити клієнта на найвищому рівні.

Тож паркет був привезений і любовно складений в дідуньовій колишній кімнаті — отакою золотистою гіркою, і він не міг нею намилюватись; і був того вечора особливо ласкавий та ніжний з дружиною, і вночі схоплювався кілька разів — прокрадався тихцем у кімнату дідуньову, а вранці, ледь розплющивши очі, одразу ж згадав про паркет, і спогад той принизав його радісно, і вже за сніданком сказав, що сьогодні ж піде домовлятися із Петровичем.

Петрович пообіцяв прийти в суботу. І, вже додому вертаючись, він згадав, що нічим буде з ним розплатитися: бісів Стасик обдер їх як липку. І хоч як йому не хотілось, а таки мусив іти до батьків.

Мати уже важко хворіла й лежала в лікарні. Хвороба в неї була невиліковною, вони вже знали про те, що вона навряд чи з лікарні й повернеться. За якісь два місяці мати неспізнанно змінилася: дуже схудла, постаріла, шкіра стала якась аж землиста, а обличчя — немов у мерця: тільки очі й жили на застиглому тому лиці. "Скоро не стане нашої мами", — сказав йому тато, коли він, зайшовши, спитав: "Ну, як там?" Батько теж дуже подався за цей час, подався і згорбився, губи його тремтіли, мов од німого плачу. "Може ж, ще видужає", — сказав, сам не вірячи в сказане. "Ні, сину, від цієї хвороби

порятунку нема". Сиділи мовчки, пірнувши в зажуру. Він примушував себе думати лише про матір, тільки про матір, яка вона в нього хороша, як вона любить його і як йому її жаль, але думка про паркет, Петровича й гроші ворушилася настирливо під першою думкою, щохвилинно про себе нагадуючи, і годі було її спекатись.

Врешті батько зітхнув, мов просинаючись, звів на сина прибиті сумом очі:

— Їсти хочеш?

— Дякую, щойно поїв.

— А то є картопля. Щойно насмажив.

— Ну, хіба що картопля. — Йому хотілося зробити татові приємне, вони ж з мамою найбільше любили дивитись, як він їсть.

Картопля була холодна й тверда наче дуб: тато, либонь, забув, коли її смажив.

— А ти ж чого не їси?

— Я вже, сину, поїв.

Він старанно їв, щоб хоч цим потішити тата, а той дивився, дивився і раптом заплакав — німо, застигло, не відчуючи сліз. Витер очі долонею, тихо схлипнув:

— Пробач. — І згодом додав: — Отак живемо, живемо, а смерть — за плечима.

Йому застрягла в горлі картопля — ледь проковтнув. Вже не знав, як завести мову про гроші.

Врешті наважився.

Тато не спитав навіть для чого: так до всього збайдужів. Висунув шухляду, дістав усі, що були.

— Так, може ж, тобі на щось потрібні? — його вже мучила совість.

Тато махнув спроквола рукою, він, мабуть, одразу ж про гроші й забув, бо запитав:

— Ти в матері був?

І він раптом згадав, що не провідував матір ось уже п'ятий день, так заморочив голову паркетом, тож, боячись стрітись поглядом із татом, поспіхом мовив:

— Був. І сьогодні піду.

— Сходи, — сказав жалісно тато. — Вона така самотня. Все питає про тебе. — В нього знову затіпались губи.

Вийшов, затискаючи гроші в долоні.

Петрович прийшов, як і обіцяв, у суботу. Вони вже на нього чекали, звільнивши одну кімнату, насамперед спальню. Розібрали й винесли ліжка, витягли шафу, трюмо, тумбочки й пуфи — подарований батьками гарнітур, не імпортований, правда, а вітчизняний, боженківської фабрики. Досить пристойний гарнітур, красивий на вид, його не так легко дістати, бо втричі дешевший од імпортованого, батьки записалися в чергу і ходили відзначатися щотижня протягом року. Зняли й килим, що висів на стіні, він, щоправда, спершу не хотів знімати, — що йому станеться? — але тут уже вона наполягла, бо килим цей був її єдиним приданим: разом із батьками, які приїхали з села на весілля, ходила в магазин вибирати. Знову ж не імпортований, були саме в'єтнамські, але за таку ціну, що й не підступись, вірменські теж кусалися, тож узяли гуцульський, два на три, таких кольорів, що очі вбирають. Вона його найбільше й

любила в новій цій квартирі, він робив їхню спальню особливо нарядною й затишною. Тож винесли й килим, залишивши тільки модний тепер електронний годинник та два естампи, по десять карбованців штука, придбані в художньому салоні вже вдвох. Кімната знов наче побільшала, і Петрович, зайшовши, сказав, що буде як лялечка, та й заходився одразу ж коло підлоги, не здираючи навіть лінолеуму: "Краще лежатиме". Петрович слав паркет, як картину випишував, молоток в його руках так і виспігував: паркетина до паркетини, паркетина до паркетини — геометричний візерунок виростав на очах, і вони весь день тільки й знали, що одне з-поперед одного заглядали до спальні. Петрович не розгинався до пізнього вечора, нашвидкуруч лише пообідавши ("Потім!" — навіть пляшку одставив), не схотів пити й увечері: "Хай як скінчу, тоді й розговіюсь" — і вже на порозі скомандував: "Звільняйте велику кімнату", і вони півночі провозились, заносючи меблі тепер у спальню, і спальня їм пахла свіжопоструганою дубовою дошкою — обом здавалося, що кращого запаху й на світі немає.

Петрович працював і наступну суботу й неділю, поки не кінчив: стукнув, грюкнув, провів зверху долонею: "Приймай, хазяїне, роботу!" І вже за столом, хильнувши чарку, сказав, що, так тому й бути, поциклює: задарма, без ніякої плати, але він, подякувавши, відповів, що циклюватиме сам.

— Молодець! — не образився ніскільки Петрович. — Я теж у твої роки був отаким: усе своїми руками. Поциклюєш — в гості покличеш. — Петровичу, мабуть, хотілося побачити підлогу, коли все буде закінчено, він і лаку їм пообіцяв підходящого: "Покриєте — буде як дзеркало", і,

прощаючись, пообіцяв наступної неділі навідатись: "Подивлюся, як ти справлятимешся".

Вони й цього разу заснули далеко за північ, а десь о п'ятій вона прокинулася од почуття порожнечі: його не було поруч. Почекала, то пірнаючи в дрімоту, то виринаючи, потім, стривожена, зсунулася з ліжка, вийшла в другу кімнату. Тут теж було темно, лише з третьої, з дідуньової, пробивалась крізь причинені двері вузька смужечка світла, і там щось шаруділо й шкреблося.

Одчинила двері й зажмурилась. Вгорі — сліпуче світло, а біля вікна, у кутку, стоячи на колінах, він орудував циклею. Шкріб дощечку так обережно й ніжно, мов гладив. І в нього було натхненне обличчя.

З того дня й повелось: прибігав з роботи і, до рота щось поспіхом укинувши, хапався притьмом за циклі. Не стругав — вилизував, добиваючись ідеальної поверхні: щокою можна було провести — не відчутти нічого. Лягала, так його й не діждавшись, а просиналася: спорожніле ліжко, охолола постіль, а за дверима — шкряботіння та шурхіт.

Покінчив із дідуньовою — заходився в іншій. Навіть коли мати померла, в день похорону, повернувшись із поминок, не витримав — узявся за циклі. Вона раніш лише чула про таку одержимість, а тепер могла бачити щодня, і їй часом здавалося, що він збожеволів. Що оце неспання, оце шкряботіння та шурхіт, оце різке світло з-під стелі буде в їхній квартирі довіку.

У нього вже вві сні стали посмикуватися руки.

Врешті циклювальний цей жах закінчився: він востаннє пройшовся наждаком і сказав, що тепер доведеться тиждень пожити в тата, поки покрийть підлогу лаком (всі меблі знесли в кухню, забили під самісіньку стелю). І вони рівно тиждень жили в його батька, вона йшла після роботи прямо туди, він же біг на їхню квартиру, і, коли повертався, од нього тхнуло лаком, як од щойно пофарбованої шафи, а наступного дня, в тролейбусі, пасажири починали підозріливо прийохуватись одне до одного. Одного разу його навіть не хотіли пустити в метро: "Ви що везете?" Довелось одкривати "дипломат" і показувати, що там нічого немає.

Та минув і цей тиждень, і він урочисто сказав, що можна вертатися додому: підлога висохла, лак затверднув. Запросив і батька, але старий почувався зле: після похорону в нього щось сталося із головою, спазми судин чи що інше, і коли на нього "находило", то лежав — не міг ворухнутися. Тож пішли вдвох, і він, одчинивши урочисто двері, ревниво спитав:

— Ну як?

Вона так і охнула: підлога сяяла дзеркалом. Тільки дзеркало завжди холодне, а тут наче тепла тканина, простелена від самого порога.

— Господи, та на неї страшно й ступити!

Він сяяв не менш, ніж підлога.

— Ходитимемо лише в шкарпетках. Щоб не попсувати лак.

Тож роззулись іще на порозі.

— Я ніколи не думала, що підлога може так змінити квартиру. Наче в музеї.

— Бачиш! А ти не хотіла.

Вона не хотіла? Щось не пригадувала. Але не стала заперечувати. Він же всю душу вклав у підлогу, то навіщо псувати йому настрій.

Потім вони розставляли заново меблі, пильнуючи, щоб не пошкодити лак, довелося навіть гукнути сусідів, коли перетягали до спальні шафу, і старший із сусідів сказав: "Да-а, це підлога!" — що їх ще більше потішило, а молодший ступав так обережно, наче ходив по тонкому льоду.

II

Коли все це почалося?

Чи тоді, як він надумався клеїти шпалери? Нові, імпортні, поверх тих, що були. Чи трохи пізніше, коли сказав, що доведеться переробляти все наново? Тобто здирати й перші, й другі, бо проступають, бач, горбики та нерівності. І як вона не вмовляла, що й так гарно, плакала навіть, все одно поставив на своєму: заліз у борги, дістав ще одні шпалери і став здирати та миловарити: жах, що розтягнувся на два довгі місяці, бо все, щоб зекономити, робили самотужки. Недосипання, недоїдання, постійні синці під очима і співчутливі запитання подруг: чи не хвора, чи ходила до лікарні?

Та й які там подруги! Друзів вони давно повтрачали: просто знайомі по службі.

Чи вже аж тоді, коли заходився майструвати вбудовану шафу: в коридорі, від дверей до дверей, хоч шафа їм та була потрібна, як рибі парасолька: стояла майже

порожньою. Чи ще набагато пізніше, коли дійшла черга до туалету й ванни: міняти всі кахлі, від підлоги до стелі. Чи коли його стали не вдовольняти вже й люстри, що не личили до стель, поклеєних перламутровими шпалерами з вибагливими по кутках візерунками? І килим, її улюблений килим гуцульський, що висів, як ганчірка (він так і сказав, добиваючись згоди віднести його в комісійний, а натомість купити вже імпортований). Коли вона аж задихнулася від образи і закричала: "Не смій!" І вперше ненависть ворухнулася в ній. Чи, нарешті, тоді, коли вона одержала листа від батьків: старший брат скінчив десятирічку, хоче подати документи в Київський політехнічний, то як вони дивляться на те, щоб пожив у них, поки навчатиметься? Вона згорала від сорому, відповідаючи ("Що, пустити в нашу квартиру? — запитав обурено він. — А чим ти його годуватимеш? Та й ще почнуть ходити до нього всякі!"), — батьки більше й не заїкалися, відіславши брата до Харкова, і він так і не відповів на її кілька листів.

А може, тоді, як вона завагітніла вдруге й відмовилася робити аборт? Коли він на неї кричав, немов збожеволівши, що не просив у неї дитини: все ламалося, все йшло шкереберть від її забаганки дурної! "Забаганки? Дурної?" — перепитала крізь сльози вона. А він бігав по кімнаті й, не добираючи висловів, твердив, що вона це зробила навмисне. "Адже ми домовилися... Домовилися не заводити дитини, поки хоч трохи врахуємось!" — "Що ж мені робити? — гірко спитала вона. — Знову лягати в лікарню?" — "А чим тобі лікарня страшна?" — "А ти знаєш, що в мене може більше не бути дитини?" Він так і фиркнув: "Буде — не буде, проживемо й без дитини!"

Коли ж вона вперлася: нізащо! — він кинув їй найобразливіше: він ще не знає, від кого вона завагітніла! Що він, бач, стерігся... І хоч, охолонувши, просив потім пробачення, оцього вона простити йому не могла.

А може, це все почалося тоді, як вона вже на п'ятому чи шостому місяці (саме відкладали гроші на кахлі для ванни) сказала йому, що з ванною доведеться почекати: потрібне додаткове харчування, якщо вони хочуть, щоб дитина не народилася калікою. В нього тоді був такий вигляд, наче вона хоче роздягнути його до нитки. Ніж до горла приставивши. "А кахлі? Я ж домовився!" — "Купимо пізніше. Коли народиться дитина". В нього одразу ж почервоніла лисина: "Як — пізніше? Ти думаєш, що говориш? Він і хвилини не буде чекати! Продасть комусь іншому". — "Хай продає... І не кричи, будь ласка, нам все одно треба харчуватися по-людському". Зараз, коли вони були уже удвох (вона і дитина), ніскільки його не боялася. "То й харчуйся!.. Харчуйся! — закричав він зовсім уже знавісніло. — А я не дам ні копійки!" — "Не давай, — відповіла йому гірко. — Нам вистачить і моїх".

І з того часу стали харчуватися нарізно.

А може, тоді, як він після чергової сварки переселився в дідуньову кімнату? Повернулася з роботи, зайшла до спальні й застигла: стояло лише її ліжко. Зайшла на кухню: він саме грів каву. Після того, як стали нарізно їсти, снідав — вечеряв лише кавою. Обідав же десь у їдальні. Що їв, не знала, тільки схуд іще дужче. Часом ставало його жалко, але всі її спроби якось порозумітися натикались на холодну стіну відчуження.

— Ти б уже й шафу розпиляв навпіл! — не витримала. — Ділити так ділити.

І майже до ранку не спала.

Не спав, мабуть, і він. Чула, як кілька разів проходив мимо: на кухню чи в туалет. Чекала: ось не витрима, зайде, ляже, пригорнеться, і вона йому простила б усе.

Не зайшов.

Так вони відтоді й жили. Двоє чужих людей у спільній трикімнатній квартирі.

Так коли ж таки все оце почалося?

Безрадісні ранки, гнітючі вечори. Холодні, мов крижини, слова, скупі, наче старцеві в руку, жести. Все більше відчуження, коли не прощається щонайменша дрібниця: все підмічається, все карбується в пам'яті, щоб потім, під час сварки чергової, виплеснути ненависно в лице.

І, відчуваючи, що вона більше не витримає (йшла додому з роботи наче в пекло), якось зважилась і написала додому листа. Про те, що між ним і нею, — жодного слова. Лиш про те, що коли батьки не заперечують, то приїде родити до них. Діждавшись відповіді (була вже в декретній відпустці), зібралася похапцем і в той же день сіла на поїзд. Йому ж залишила записку (щоб не здумав розшукувати): "Поїхала до батьків родити дитину". Подумавши, додала: "Так буде краще".

Перші дні чекала від нього листа. Або телеграми. Що любить, розкаюється і негайно приїде. Дзвінок листоноші, який під'їжджав на велосипеді, примушував її щоразу здригатися: ледь себе стримувала, щоб не вибігти з хати. Але йшов день за днем, а листа не було, не було й телеграми, і якось вона, прокинувшись, сказала до себе: "Так тобі, дурній, і треба!" І, щоб остаточно відрізати, спалити останній місточок, розповіла все батькам.

— Я не повернуся до нього. Не вернусь! Ми давно вже чужі одне одному.

— А як же ти думаєш жити, дитино? — спитала зажурено мати.

— Житиму, як до цього жила. Мені багато не треба.

— А дитина?

— Сама виховаю.

— Бач, які вони всі незалежні! — сказав із докором батько. — Народити, виховати — що горіха розлушити! А жити де будеш?

— Знайдемо де, — мовила вперто. — Не пропадемо. Підемо в гуртожиток.

— Ой дитино моя, мало ти по тих гуртожитках нагорювалася! Та це ж не сама — з дитятком малим. Де ти пелюшки ті розвішуватимеш?

— Добре... Годі стогнати... Може, вона ще в нас буде жити. Місця вистачить.

— Та якби ж то. Я уже й не знаю, як за малим би ходила.

Вона й сама спершу наверталася до думки: а чому б і справді не лишитися в батьків? Що вона в тому місті забула? Роботу? Робота знайдеться й тут, тато якось розповідав, що в конторі рахівника саме підшукують.

— Хай як повернуся з лікарні, тоді й поговоримо. Добре? — Десь у підсвідомості таки тріпотіла надія, що він отямиться, дізнавшись про народження дитини. Пришле листа або й сам приїде.

Не прислав. Не приїхав. Мовчав, наче вмер. До інших прибігали чоловіки, іншим приносили квіти, інших просили показати дитину у вікно. Як вона їм усім заздрила! До болю, до сліз.

— За кордоном, — відповідала жінкам, що цікавилися, де її чоловік. — Поїхав на заробітки.

— Хоч пише звідтіль?

— Пише.

— Ото буде, як повернеться, радість!

Від отих усіх розмов хотілося плакати.

Ледь дочекалась, поки вийшла з лікарні. З пакуночком, що віднині їй — найдорожчий у світі. Все йому була готова віддати, все йому в жертву принести.

І яким же затишком дихнула їхня скромна, на дві кімнати, хатина! Як мило всміхнулася до неї невеликими своїми віконцями! Зайшла, роздягнулася, взяла з маминих рук пружне тільце — істотку, яка не мала ще й імені, з такими ясними озерцями, що важко було їх і назвати очима, пригорнула, подумки заспівала до неї: "А нас не хотіли... А ми все одно появились... А ми будемо жити..."

Будемо жити.

Як?

Де?

Не знала поки що й сама.

То вже пізніше, коли минув майже рік і настав час серйозно подумати, як жити далі, надумається таки йому написати. Поздоровить із дочкою, хоч вона йому, напевно, й не дуже була потрібна, повідомить про свій намір повернутися до міста. Все ж мала фах, а також і роботу, яку не хотіла втрачати. Та й дочці там краще буде навчатись. (Аж он куди сягнула думками!) До нього не приїде, хай не переживає, між ними все кінчено. (Кінчено?.. Отак уже й кінчено?.. Ледь утримається, щоб не розплакатися). Тож як тільки приїде, подасть на розлучення, так буде краще, а квартиру доведеться розміняти на дві, бо їм же треба десь жити. Не захоче — доведеться звертатися до суду.

Довго мучитиметься, як закінчити лист. Чомусь здавалося, що від останньої фрази залежатиме все. Обіймаю, цілую? Ці слова тепер не годились. Кого обіймать, цілувати? Врешті виведе: "Оце поки що й усе". Ще й підпишеться: ім'я, прізвище. Дівоче. Наче вони вже розлучені.

Почитає батькам. Мати, звісно, заплаче: "Може, дочко, ще якось обійдеться..." Тато ж скаже рішуче: "Правильно робиш! Рвати так рвати — менше болітиме!" Сама віднесе листа до сільради, кине до поштової скриньки. "От і все", — скаже сама собі: було таке відчуття, наче за нею все обвалилося. "Що ж, це, може, й на краще".

І перед очима чомусь стоятиме не він, а квартира. І підлога, й шпалери, які вони стільки разів переклеювали, й лунатиме шкряботіння — циклею, по паркетинах, з ранку в ранок, з ночі в ніч, яке, мабуть, переслідуватиме її до самого скону.

III

Його ні засмутив, ні стривожив її раптовий від'їзд: був навіть радий. В останній час

усе частіше й частіше, з маніакальною наполегливістю, приходила одна й та ж думка: як добре було б, коли б з нею щось скоїлося. Щоби взяла й зникла геть із міста. Щоб якась сила (потойбічна, космічна) перенесла її на край світу, звідки вона не повернулася би.

Переносив її подумки в Сибір, на Курили, в Арктику, в Антарктиду, а одного разу навіть на Місяць. Отак, без супутників чи якихось там "Челенджерів": чик — і на Місяці! Що там з нею станеться — так далеко думка його не сягала. Головне — щоб не вернулася до нього.

Потім стався випадок, після якого його думки набули більшої вірогідності: був свідком аварії. Повертався саме додому (пішки, жорстоко економлячи кожную копійку), як на його очах, буквально за три метри попереду, якийсь школярик стрибонув з хідника на бруківку. Чи надумався перебігти вулицю, чи ловив м'яч, що вирвався з рук, тільки скочив під першу ж машину, які сунули вулицею: скрегіт гальма, наче дерлось залізо, жіночий наляканий зойк і дитячі — під колесами — ноги. І розпачливий крик водія, молоденької жінки, яка вискочила з машини:

— Я не винна!.. Не винна!..

Той крик переслідував його до самого ранку.

А серед ночі прокинувся, наче од поштовху: здалось, що її нема вдома. Не прийшла, бо потрапила під колеса машини. Не пасажирської — МАЗа. Звичайно ж, МАЗа — багатотонної громадини, з-під якої ще нікому не вдавалося вибратися живим-неушкодженим.

Сів на ліжку, прислухався. Тиша стояла така, що чутно було, як паркетини потріскували. Звівся, обережно пішов до кімнати, в якій ще недавно вони спали разом, в якій ось уже п'ятий місяць вона спить без нього.

Спить? А може, й не спить. Може, її там уже й немає...

Побачив одразу ж колеса, велетенські колеса і її непорушні ноги.

Підкрався до дверей, прислухався: ні звуку. Потягнув обережно на себе — двері зойкнули, як ота жінка на вулиці. "Ой, хто там?" — її наляканий голос. Відскочив, наче його щосили штовхнули в груди. Подався до своєї кімнати, пірнув у постіль, завмер.

Чув, як вона вийшла у вітальню. Ввімкнула світло: погано причинені двері мов освітілися прожектором. Промінь світла, гострий, як бритва, різонував по очах. Щосили заплющився, прикинувся, що спить.

Пішла не до нього — в коридор. Поторготіла ключами — перевіряла замки. Потім щось довго робила на кухні. А він усе лежав, зачаївшись, і думав похмуро: "Така під МАЗ попаде!.. Як же!"

Бачив потім не раз її під трамваєм... або під тролейбусом... Як вона, спіткнувшись, падає — зникає од нього назавжди. Уява малювала картини не менш, мабуть, реальні, аніж ті, які траплялися насправді, коли людина потрапляє в аварію. Йдучи на роботу чи повертаючись, не раз зупинявся біля трамвайної колії, особливо коли йому навздогін мчав трамвай: дивився як заворожений на дві блискучі рейки і важкі колеса, що набігали на них, — з-під таких не порятуєшся!.. Згадав якось про Анну Кареніну —

не заспокоївся, поки дістав у бібліотеці роман Толстого й кілька разів прочитав оте місце, де головна героїня стрибає під поїзд... Тож і її кидав під поїзд, бо могла опинитись і на вокзалі, зустрічаючи когось чи проводжаючи, хоча б і отого свого братика, який замалим не сів йому на шию...

А час ішов, і не за горами той день, коли вона ляже в пологовий будинок. А потім появиться — не сама, із пискуном — у квартирі. Пелюшки і соски, вічний крик і вічний неспокій, і йому вже не буде тут місця, він буде тут зайвий, він, що зробив тут усе, вистраждав до паркетини останньої, до останнього цвяха в стіні, буде тут зайвий.

Тож він по-справжньому зрадив, прочитавши її записку: лихо, яке мало от-от звалитися на нього, поки що пройшло стороною.

Поки що...

Не хотів навіть думати, що буде потім. Мав кілька місяців, а може, й рік, коли міг, що захоче, робити в квартирі, а тут саме трапилися ванна і раковина, перед якими і святий би не встояв.

— Послухай, старий, я чув, що ти ремонтуєш квартиру?

— А що? — підозріливо: не любив ні з ким про це говорити, особливо на службі, щоб не нав'язалися часом із відвідинами. Ревнував уже, здається, квартиру й до сонця, що безборонно заглядало у вікна.

— Та розумієш, я теж ремонтую. Замовив у кількох місцях імпорту ванну... Знаєш, як таку важко дістати?.. Ну й привезли: спершу одну, а потім другу. То незручно було відмовлятися — довелося взяти й цю. А нащо мені дві? Я про тебе й подумав...

— Колір? — спитав він, аби запитати: у нього вже стояли імпортні ванна й раковина, влетіли в копійчку, в боргах був по вуха. Скаже: блакитна, відповість, що блакитна йому не потрібна. Біла — шукає блакитну.

— Чорна.

— Чорна? — Про чорну він і не чув.

— Красуня — очі вбирає!

— Чому хочеш продати? — ще підозріливіше.

— Так я ж ту вже поставив! Не зривати тепер.

Було схоже на правду.

Зацікавлений, погодився сходити подивитися.

Краще й не йшов би! Те, що він побачив, було на грані фантастики. Чорна казка, за яку не жалко віддати й життя! Гладив, милувався — не міг одірватися.

— Береш?

— За скільки? — І в роті вже пересохло.

— Та за її ж ціну. Скільки заплатив. Зайвого мені не потрібно.

"Хитруєш!" Не міг повірити, щоб отаке чудо можна було придбати за ту ж ціну, що в магазині.

Згадав свою ванну. Салатну, теж імпорту, яку не так давно й поставив. Попобігав за нею, за раковиною та унітазом, щоб усе було одного кольору, перезнайомився з усіма вантажниками магазинів сантехніки: обіцяли, за носа водили, він уже втратив

надію, коли задзвонив телефон і пропитий голос сказав, щоб завтра о десятій нуль-нуль був у магазині: привезуть. Не спав майже всю ніч. Відпросився на роботі, о пів на десяту був уже під магазином. Шостим у черзі: служба інформації працювала не тільки для нього.

Довелося попостояти: ванни привезли після обіду.

А тоді довелося діставати й кахлі. Бо ті, що були, вже не личили.

Дістав, обличкував знизу до верху, ще й підлогу виклав. Потім зайшов: як у храмі...

— То береш?

Зітхнув, одірвав нарешті од ванни долоню:

— Узяв би, так уже є... Не так давно поставив... Та ти не журись — продаси!

— А чого б я журився? Звісно, продам! Свисну — з руками відірвуть!

Що відірвуть — не мав жодного сумніву. Повертався додому, а перед очима — все ванна. Чорна спокусниця. А як у квартиру зайшов, як заглянув до ванни, як уявив її, оту, чорну, на місці цієї і сліпучо-білі кахлі довкола, то й зовсім утратив спокій. Таке, хоч вертайся біжка та забирай, поки хтось не вихопив.

Але де взяти гроші? Де?

Ліг найнещаснішою в світі людиною.

Спав не спав — різко схопився. Та цю ж можна продати! Хоча б сусідові, який живе на третьому поверсі. Що заходив якимось, прицмокував. Допитувався, де дістав, чи не можна і собі розжитися.

Купить, обов'язково купить! На плечах однесе.

Так заснути й не міг. То боявся, що заспить, прогавить сусіда, а то раптом надумався, що його співслужбовець уже ванну продав. Врешті, відчуваючи, що більше не витримає (була шоста година), набрав його номер.

В трубці довго не відповідало, потім пролунав заспаний голос:

— Слухаю.

— Це я! — В нього вже й долоні спітніли. — Так я забираю!

— Кого забираєте?.. Хто дзвонить?

— Та ванну ж! І раковину... Що вчора дивився. — Завмер, боячись почути, що вже продані.

— Котра година?

— Шоста.

— Слухай, старий, а ти не міг подзвонити опівночі?

— Продали? — обірвалося в ньому.

— Годині хоча б о другій...

— Так я ж про ванну...

— Та стоїть твоя ванна, нічого з нею не скоїлось! Тільки це не значить — серед ночі піднімати людей! До зустрічі!

Клацнуло, запікало сердито і часто, а в нього — гора з плечей: не продали!

Сьогодні ж, ще до роботи, дістане машину й перевезе. Віддасть гроші потім, умовить почекати день-два, поки продасть цю: вирішив зранку й до сусіда заскочити.

Забере з дорогою душею.

І коли привіз чорну красуню і такого ж кольору раковину, і вмурував, і дістав білі кахлі та облицював стіни, а підлогу вже виклав чорними, коли вперше заліз у ту ванну: біле тіло в чорній мушлі казковій, плескався — не міг ніяк вилізти, коли потім зайшов до туалету й побачив салатний унітаз і стіни салатні — зрозумів, що не заспокоїться, поки не дістане й чорного унітаза.

Це буде вінець, останній мазок, без якого картина ніколи не буває викінченою.

Цього разу довелося бігати ще більше, чекати ще довше: унітази завозилися тільки в комплекті з ваннами й раковинами. Знайомий вантажник як почув, то тільки свиснув: "А місяця з неба не хочеш!" Ходив, канючив, поки його познайомили з чоловіком, який працював на базі, і той після довгих вмовлянь і натяків, що буде віддячено, пообіцяв щось придумати.

Доведеться тільки почекати.

Він і чекав: з дня у день користався туалетом на службі, бо вдома ж не було куди (сусід купив і унітаз, навіть кахлі салатні забрав), та сушив голову, де дістати гроші, щоб розрахуватися з боргами. Звів свої витрати до неможливого, їв двічі на день, крихітними порціями, щоб на довше розтягнути, повикручував майже всі лампочки, лишив тільки у ванні, на кухні, в спальні, п'ятнадцятиватні, щоразу, коли доводилося платити квартплату, обурювався, що доводиться сповна платити й за газ, яким він майже не користується, ходив скаржитися в жек, але правди так і не добився, хоч і погрожував написати куди слід. "Пишіть хоч і в ООН". І він би таки написав, уже заради принципу, але тут підвернулася бригада "Гей, гухнем!" — і йому всміхнулася нагода заробити зайву копійку.

Тисячу карбованців! А то й півтори.

Так і сказали, що не менше тисячі, тільки, звісно, не даром: доведеться працювати — із шкіри вилазити. О шостій— підйом, об одинадцятій — відбій, по півгодини на сніданок, обід, вечерю, протягом усієї відпустки без вихідних — бригада вже існувала не один рік, хлопці де тільки не побували: і на Півночі далекій, і в Каракумській пустелі, і в горах Паміру. Скрізь потрібні руки робочі: за місяць чи два звести об'єкт, що не вкладається в жодні графіки, — школу, корівник, палац культури чи дитячий садок; освоївши по десятку будівельних професій, хлопці працювали як прокляті, не допускаючи щонайменшої халтури чи браку — честь марки! — добра слава котилася перед ними яблучком, вони відбою не мали од замовлень і щороку, перед відпусткою, розкладали запрошення, гадаючи, куди цього разу майнути; хлопці літали й на Камчатку, й на Курили, продовжували б і досі літати, коли б не дружини, які терпіли-терпіли та й збунтувалися: хіба це життя, коли протягом усієї відпустки вдома й чоловічого духу немає! А приїде: зарослий, здичавілий, до маслаків мошкарою обгризений, всі ночі чухмариться та ногою одбрикується, ще й смердить обгорілою головешкою. Хлопці одбивалися спершу, а потім скорилися: стали шукати роботу під боком. Тим більше що й тут роботи було хоч завалися: по колгоспах-радгоспах, а найбільше — по індивідуальних садових ділянках, де будинки росли, як гриби. Миле

діло мати справу с таким індивідуумом: ні бухгалтерій, ані ревізій, домовилися про ціну, й квит. Хлопці були один в один: всі інженери, всі спортсмени, м'язи як у борців, тож будь-яка робота їм ні по чім, були б тільки добрі харчі.

— Витримаєш? — запитали із сумнівом: дуже ж бо він був виснажений ("Ти що: лікувався голодухою?").

— Витримаю.

— Ну, гляди: в нас профспілок немає. Не потягнеш — одразу ж дамо "вовчий" білет. Щоб потім не ображався. — Працювали в одній установі, він давно уже знав, що хлопці підробляють щовідпустки: бо не в кожного є батьки, що могли б допомогти; знав і думав не раз: а чому б і мені не спробувати? — в бригаді тій не раз траплялася вакансія, але досі його ще так не прикручувало, коли помри, а з боргами розрахуйся!

— Витримаю! — повторив він затято і знав, що таки витримає. Витрима, що б там не було.

Взяв відпустку, замкнув на місяць квартиру.

Працювали за сорок кілометрів, над Київським морем: тридцять метрів через молоденький сосняк — і купайся донесхочу. Ліс, гриби, повітря таке, що хочеться пити, середина літа — курорту не треба. Спали покотом в одному наметі, а приїздили на суботу-неділю дружини з дітьми — розповзались уже по персональних. Він тоді лишався один і жодного разу не подумав про свою дружину, вона просто-напросто перестала існувати для нього, до того ж так наморювався, що не встигав голови до подушки донести, а вже засинав. Ніколи ще так міцно не спав, таким мертвим сном, коли можна з гармати стріляти над вухом — не поворухнеться. Спершу боявся, що не витримає. Хлопці працювали мов заведені, кельма, лопати так і мигтіли в руках, цеглу мов вітром здувало. "Розчин! Води! Цегли!" — сипалися густо команди, що їх вигукували Миколи, їх усіх звали однаково, і він, єдиний з-поміж них не Микола, не знав, за що спершу хапатись. А сідали їсти: перед кожним миска, наче таз, і кухлі — дитину можна втопити. Сип із верхом, наливай погустіше, кидай по десятку грудок цукру, а хліб нарізай такими шматками, щоб руку донизу тягнув. Миколи їли, мов снопи до молотарки жбурляли, і намет усю ніч стояв пузирем, і він, на них дивлячись, став налягати й собі — розбивати свій усохлий живіт.

І ще: такий солодкий чай пити не міг, не чай, а сироп, тож відбирав щоразу по вісім грудочок цукру і ховав до целофанового мішечка.

І ще: підбирав хліб, що лишався, і теж ховав у кульок.

Повернеться додому — матиме запас на добрий місяць.

Місяць промайнув, незчувся й коли, він не тільки не звалився з ніг, а й зміцнів та поправився, навіть м'язи нажив, а головне: привіз тисячу сто двадцять карбованців, торбу цукру і півмішка сухарів. Вистачить до нового року, якщо споживати економно.

Розрахувався з боргами, ще і на унітаз лишилось. І білі кахлі.

Кахлі невдовзі й дістав, за унітазом же попоходив, поки той чоловік, що працював на базі, врешті не витримав: "Бери, тільки одчепися ради бога! Я вже тебе й бачити не можу!" Побіг у магазин, заплатив і бігцем назад, щоб не роздумали. "А де ж машина?"

— "Донесу і без машини". — "Ну й ну!" Обв'язали, піддали, і він поніс через усе майже місто: не вистачало ще за машину платити! Ноша, спершу мовби посиљна, все важчала й важчала, планки, що ними був оббитий унітаз, в'їдалися в тіло, шнур різав плечі, солоний піт заливав очі, скапував з носа, а він ішов та й ішов, не зупиняючись, наче не унітаз ніс за плечима, а власну долю, своє світле майбутнє. Боліло в грудях, підгиналися коліна, він уже нічого не бачив, крім хідника під ногами, і хідник хилитався, мов перед п'яним, хоч він уже не пив хтозна й коли...

З останніх сил подолав сходинки, що вели до ліфта, заніс до квартири. Обережно опустив на підлогу. Опустив і сам поруч сів: не мав уже сил дійти до стільця.

Відпочивши, заходився розпаковувати. І коли одірвав обережно всі планки і розгорнув цупкий папір — завмер, не в спроможності одвести очей. Милувався, ладен його цілувати.

Довго шукав, де б поставити, бо не встиг ще обкласти туалет білими кахлями, а ставити поміж обдертими стінами було б святотатством. Висадив нарешті на стіл, посеред кімнати, під люстрою, — йому аж не вірилося, що оце чорне чудо стоїть нарешті у нього в квартирі.

Вранці прокинувся всміхаючись. Усміх той всю ніч тріпотів на його вустах, він навіть вві сні відчував його радісний присмак, до того ж і сон приснився — на диво! Наче він посеред якогось лісу соснового, ясного та чистого, шукає гриби, тільки ніде нема жодного, порожньо, наче підметено. Ходив-ходив та й завернув до горбка, на якому стояли сосни, як зелені свічада: ще здалеку побачив, що під тими соснами щось густо чорніє. Підійшов і очам своїм не повірив: то росли унітази. Точнісінька копія того, що стояв у нього в квартирі, тільки мініатюрні.

Кинувся прожогом збирати, щоб хтось не підбіг та поперед нього не визбирав, а унітазів росло, хоч підганяй вантажну машину, він уже побоювався, що не вистачить і кошика ("Назбираю повний, заховаю в ярку й прибіжу знову"), вони росли цілими сім'ями, як лисички або опеньки, він навіть став на коліна, щоб легше було зрізати... Отак, стоячи на колінах, і пробудився і запитав одразу ж сам у себе: "Що чекає мене особливо приємне та радісне?" — і згадав одразу ж про унітаз, зірвавшись із постелі, побіг у вітальню.

Унітаз стояв посеред столу, і ранкове сонце падало прямо на нього. Унітаз так і відсвічував чорними полисками: благородна посудина, якій не скласти й ціни. Унітаз наче вже й не стояв — витав у повітрі, на сонячних променях, що обтікали його з усіх боків, і він, боячись навіть дихнути, підійшов до унітаза, побожно торкнувся долонею. І, весь пронизаний радісним дотиком, щасливо завмер...

Потім поспіхом снідав, тут же, у вітальні, не зводячи з унітаза очей.

Потім голився, дивлячись в унітаз, хоч поруч на стіні висіло люстро.

Одягався — теж очима на унітаз.

Ухопив старенький портфель (було пів на дев'яту, хоча б на роботу не запізнитися), вибіг, востаннє оглянувшись на унітаз.

І вже внизу, вискочивши з ліфта, заглянув до поштової скриньки.

Зробив це машинально, наче на бігу зачепившись: ось уже котрий місяць не чекав ні від кого листа. Газет же, економлячи гроші, зовсім не передплачував, навіть "Вечірнього Києва". Так що скринька давно висіла порожня, він до неї не заглядав тижнями, а це немовби його підштовхнуло під руку. Відчинив металеві дверцята і ледь встиг підхопити конверт.

"Лист?! Від кого б це?"

Глянув на адресу й упізнав її почерк.

І чимось холодним війнуло йому в грудях.

Кинув до портфеля ("Потім — запізнююсь"), побіг на роботу. І вже там, на роботі, все ніяк не міг вибрати час, щоб прочитати. Вірніше: хитрував сам із собою, бо нічого хорошого від того листа не чекав, і весь день мав зіпсований настрій, і нічого в нього в роботі не ладилось — все валилося з рук.

Вийняв лист уже по дорозі додому, на лаві, серед невеликого скверу.

Надірвав акуратно, витяг густо списаний аркуш. Оглянувся, чи ніхто не підглядає, став читати.

— Догралася! — сказав зло, прочитавши, що народилася дочка. Досі плекав надію, що дитини не буде. Народиться мертвою. Або ще краще: вони обоє помруть під час пологів. Буває ж, що породілля не витримує, а дитина задихається ще в лоні матері, він про це навіть десь читав. То чого б цьому не статися й з нею! — Добігалась! — сказав іще зліше. Давно переконав себе, що дитина не від нього. Не могла бути від нього, адже він так стерігся! Десь набігала, від когось прижила, лічильника ж не поставиш, а звалила на нього. Хіба мало їх, отаких, бігає із задертими спідницями! Міні-біні, щоб ви погоріли! Переконати себе, що дитина — не від нього, було тим легше, що це давало йому право їх обох ненавидіти. На поріг не пущу!

Хотів уже, не читаючи далі, подерти, але щось його зупинило. Чи то встиг підсвідомо ковзнути поглядом по наступних рядках і там було щось неприємне й тривожне, чи то передчуття, що це ще не все, що так запросто вона б не написала (дитина в рахунок не йшла), тільки він, оглянувшись ще раз, схилився й став читати далі.

Ось воно!

Вона таки знала, як його найболючіше вдарити.

Зачаїлась, підстерегла слухну хвилину, щоб нанести нещадний удар.

Поділити квартиру...

Вже нічого не бачив, не чув, світ гойднувся й померк, жив лише лист — ворушився отруйно в руці.

Поділити квартиру...

Розіп'ясти, роздерти, розрізати, знищити все, чим він досі жив: весь його труд, всі надії, всю його втіху. Відібрати найдорожче, без чого й життя — не життя.

— Не діждешся!

— Молодий чоловіче, ви щось сказали?

Дідок. Із сіткою й костуром. Зупинився навпроти, заглядає в листа.

— Нічого... Нічого я не казав!

— Як не казали? — образився дідок. — Я ще не глухий, слава богу! — А з самого сиплеться тирса.

Ледь утримався, щоб не штовхнути старого. Глянув так, що той аж відсахнувся. Підхопив портфель, пішов геть. І пекла, і гнала вперед фраза про поділ квартири.

А ти будувала її?.. Твої батьки хоч копійку дали?.. Та хто ти така, щоб одбирати в мене квартиру? Спробуй тільки, посмій!..

Замкнеться й на поріг не пустить. Хай хоч під дверима ночує із своїм щеням нагуляним — не пустить! Ще б чого — поділити квартиру! А ти за неї хоч копійку заплатила?

А як звернеться до міліції? Прийдуть, висадять двері, проти його волі поселять. Прописана ж!

Другого дня, ледь діждавшись, коли скінчилась робота, подався в юридичну консультацію: шукати управи на колишню дружину.

Те, що взяв, приголомшило: квартиру, якщо він не захоче добром, поділять черед суд. Їй з дитиною дадуть двокімнатну, йому ж світить кімната в комуналці.

— Тут, молодий чоловіче, нічого не вдієте. Закони — на боці матері й дитини. Так що краще помириться.

— А як дитина ота не моя?

— Це ще треба довести, молодий чоловіче.

Вийшов, не втримався — заплакав. "Гадина! Гадина! В самісіньке серце вжалила!" Люди оглядалися (горе якесь у чоловіка), а він, не помічаючи ні власних сліз, ні людей, ішов невідомо куди.

Виск гальм ударив у вуха.

— Ти що, сліпий?!

"Волга" майже вперлася в нього буфером. Шофер, що вискочив якщо не битись — добре вибатькувати, глянув на його обличчя і одразу ж опустив руки. Знову сів за руль, ввімкнув стартер:

— Ходять тут...

А він побрів далі.

Прийшов додому вже зовсім по темному. Не вмикаючи світла, пожбурих на підлогу портфель. Вперше забув роззутися: пішов на кухню, націдив холодної води — мучила спрага. Відчував себе так, немов переніс тяжку хворобу. Пив воду й думав, що ж тепер буде. Знав: йому без цієї квартири не жити. Краще вмерти, аніж діждатись, коли її стануть ділити. Різати по живому.

"Утоплюсь... Або повішусь..."

"І звільниш для неї квартиру!" — сказав хтось глузливо. Він аж оглянувся: міг би запрягтися, що голос пролунав не в ньому, а поруч, із темряви. Намацав вимикач, ввімкнув світло і побачив себе вже у спальні.

Як тут опинився, не міг зрозуміти.

Повів очима по стінах і на тому гуцульському килимі, що висів над ліжком, побачив

її великий портрет. Це було її фото, ще до заміжжя. Виготовлене в ательє на бульварі Шевченка (колись щиро дивувався, чому вони не виставили його копії у себе на вітрині), а рамку вже він зробив сам. Фото, на якому вона, дивлячись в об'єктив, усміхалася весело, а тепер усміх її здавався йому глузливым і злим. Наче вона ще тоді знала, що відбере у нього квартиру.

Гадина!

Прямо в черевиках заліз на ліжко, зірвав з килима фото. Видер з рами, поніс на кухню. Запалив газ і повільно, щоб довше помучилася, став оте фото палити. Запалить і погасить... запалить і погасить... І коли вона зникла і назавжди щез її сміх, зібрав попіл, викинув у кватирку, щоб не лишилося й сліду.

"Я її вб'ю! — подумав, уже лежачи в ліжкові. — Уб'ю і сам покінчу із собою!"

IV

Думка про те, що в нього немає іншого виходу — тільки вбити, опановувала його з усе більшою силою. На роботі, на людях вона заступалась іншими думками, іншими клопотами, а приходив додому — знову повертався до того, що її треба знищити. Разом із дитиною. Вся квартира, до предмета останнього, весь час нашіптувала: "Ти її вб'єш. Мусиш убити!"

"Ти її вб'єш!" — шипів газ на кухні. "Ти її вб'єш!" — клекотіла з-під кранів вода. "Мусиш убити!" — вимагав унітаз. І він не міг не прислуховуватися до того шепоту: вбирав його в себе, ним тільки жив.

Уже не кидався по квартирі. Напади несамовитої люті, такої, що можна було й задихнутися, ставали все рідшими, натомість приходила холодна застиглість. Крижану нещадну рішучість, яку, він уже знав, не похитнути нікому.

Він її вб'є. Мусить убити.

Іншого виходу не було.

Вже продумав, як це зробити.

У ліжку, лежачи голічерева, втупився незрячими очима в стелю. Ніхто йому не заважав, ніщо не відволікало уваги, те, що шуміло за вікнами, для нього не існувало: виразно бачив, як це робитиме, прокручував подумки по кілька разів, мов кінострічку, прибираючи одні кадри і вставляючи інші. Врешті, коли стрічка була вся змонтована — продумана до деталі останньої, відчув, що далі зволікати не можна. Бо коли не зробить цього зараз, то вже не зробить ніколи.

Два вечори писав їй листа. Перечитував, дер і знову писав: усе здавалося, що поміж рядками, мов таємним чорнилом уписаний, проступа його намір і вона, запідозрівши, не приїде до нього. До того ж лист цей рано чи пізно потрапить до рук слідчих, то в ньому не повинно бути жодної зачіпки. Він уже роздумав кінчати життя самогубством, коли прибере її зі своєї дороги, не було жодного сенсу йти за нею й собі, коли лишалася квартира, в яку він, скільки житиме, не приведе жодної жінки. Всі жінки, всі дівчата здавалися йому отакими піратками в спідницях чи джинсах, які хижо чигають на здобич: захопити, заволодіти, вижбурити його з глузом на вулицю.

Врешті таки домучив листа.

Пробачався в перших рядках, що затримався з відповіддю: був у довготерміновому відрядженні. Писав, що й без її листа він обов'язково озвався б: за цей час усе передумав, зважив всю свою поведінку і тепер зрозумів, наскільки він був неправий. Тож заради дитини, заради них обох він просить у неї одне: приїхати, щоб почати життя наново.

Не витерпів, дописав:

"Побачила б, якою стала зараз наша квартира!"

Одразу ж злякавшись, що вона, все пригадавши, не приїде, додав:

"Нарешті все скінчено. Лишився тільки унітаз, але до твого приїзду і він буде встановлений. Так що приїжджай пошвидше!"

Пригадавши, як вона любила квіти, навіть в часи найжорстокішої економії не витримувала, щоб не купити хоч одну, дописав:

"Повідом, коли приїжджаєш. Стрічатиму з квітами".

На цьому й закінчив: не піднялася рука, що обіймає й цілує. Тим більше що в квартирі вже лежала сокира. Замотана в папір, покрита солідолом: він навіть не доторкнувся до неї, щоб не лишилися відбитки пальців. Сокира одразу ж впала йому в око: зручна, замашна, з молотком-обушком, металевою ручкою й гумовою накладкою, під полу сховати — ніхто не помітить, — побачив її у вітрині, мимо мисливського магазину проходячи, довго не наважувався підійти до продавщиці (а що, як поцікавиться, для чого купує?), заплатив нарешті в касу і, відвернувшись, щоб не роздивилась обличчя, подав через голови чек. "Що вам?" — не зрозуміла одразу ж та дурепа. "Он оте", — чомусь не міг вимовити слова "сокира". "Загорнути?" — ще спитала вона: сокира була так густо змащена, наче її щойно дістали із бочки з солідолом. "Загорніть", — йому вже здавалося, що всі присутні дивляться тільки на нього. Продавщиця нагнулася, щось під прилавком шукаючи, а він не знав, куди подітись од поглядів (майбутні свідки!), таке, хоч бери та тікай з магазину. Врешті вона дістала папір, стала загортати і робила все те так повільно, мовби навмисне. Ухопив, кинув до портфеля, вискочив геть.

Дома не став розгортати: купить в аптеці гумові рукавички, отоді й розгорне: уже знав, на чому найчастіше попадалися злочинці, на отаких ось дрібницях, ну, від нього не діждуться, він все до деталей продумав, щоб не лишити жодного сліду, тричі з'їздив до лісу, вивчав усі підступи, а перед цим попоходив, поки вибрав напівзасипаний кар'єр, з якого колись брали пісок, а потім покинули. Високі стіни вже встигли порости бур'янами, а внизу мертво чорніла вода. Зрізав триметрову ліщину, спробував дістати дна — не дістав, укинути — не знайдуть довіку, та й хто тут шукатиме! Наткнувся недалеко від залізниці на два диски від коліс вантажної машини, диски були такі важкі, що довелося переносити по одному: приволік, старанно замаскував у кущах, щоб ніхто не помітив, а шнур уже прихопить потім: капроновий шнур, що не перегниє у воді, скільки вони там і лежатимуть. Розрахував усе до кроку останнього: он там вони ще збиратимуть лисички, що рясно жовтіли (пригорнув зверху листям, щоб ніхто поперед них не вибирав), а тоді він уже приведе її сюди, на галявину, до оцього ось куща, що

росте майже над урвищем, і, трохи відставши, вдарить її по голові: обушком, щоб не бризнула кров та не заляпала. Відразу ж і дитину прикінчить: місце дике, глухе, за весь час він не зустрів жодної живої душі, тож ніщо не завадить потім надійно їх прив'язати до дисків та й скинуть у воду.

Головне — не лишити жодного сліду.

Купив нові черевики. Найдешевші, за сім карбованців, щоб одразу ж і вкинути до якоїсь урни подалі від дому, спаливши верх над плитою, щоб ніхто не спокусився, щоб одразу ж у машину та на смітник, а сокиру втопить у річці з хірургічними рукавичками разом.

А що вона піде в ліс, не мав жодного сумніву: вона ж так любить збирати гриби. Напередодні вихідного, повернувшись із роботи, він скаже якомога байдужіше:

— Заходив на Бессарабку. Грибів — море.

І все. І досить. Не треба буде і вмовляти.

Чекав од неї відповіді. З кожним днем усе більше тривожився: а що, як не приїде? Упреться, буде наполягати на тому, щоб розвестися. Навмисне мовчатиме, аби його подовше помучити.

Двічі на день, вранці й увечері, заглядав до поштової скриньки. Листа не було.

Уже зібрався писати вдруге, коли надійшла телеграма: виклик на розмову, на двадцять нуль-нуль.

Прибіг на переговорний пункт о дев'ятнадцятій. Телеграму подав у віконце: "Чекайте, вас покличуть", — всю годину простояв поруч, боячись, що не почує. Довкола гуло, як у вуликові, чоловічі, жіночі голоси проривалися з погано ізольованих кабін, якась дамочка відчайдушно кричала: "Саша!.. Так я жду тебе, Саша!.." — мов її Саша був щонайближче на Місяці, і, всі ті голоси перекриваючи, раз по раз металеву хрипів репродуктор, оголошуючи черговий виклик та номер кабінки, і він щоразу напружувався, дослуховуючись, і кілька разів питав у чергової, чи не забули про нього. "Ждіть!" — лунала стереотипна відповідь, наче не жива людина з ним говорила — автомат, і йому не лишалось нічого іншого, як стояти й чекати. І гадати, для чого вона його викликала, що йому скаже. І що йому треба буде відповідати.

Врешті репродуктор, що висів під самісінькою стелею, повернувся, здалось, у його бік, металеву прохрипів:

— Хто чекає Поліське — п'ята кабінка!.. П'ята кабінка!..

— Я! — відгукнувся він і побіг шукати п'яту кабінку.

В трубці тріщало й свистіло.

— Алло!.. Алло!..

Там нарешті щось клацнуло, затріщало ще дужче, далекий голос спитав:

— Київ?.. Зараз будете розмовляти...

Ще міцніше притис трубку до вуха.

— Алло!.. Алло!.. Я слухаю!.. Дівчино, нічого не чути!..

І відразу ж пролунав її голос. Десять у грудях у нього ожила крихітна грудочка, що чаїлася всі оці місяці — всупереч усьому на світі. Ожила, ворухнулася, спалахнула

жариною — його так і омило гарячою хвилею, на якусь мить йому здалося, що вони й не сварилися ніколи, що оте все наснилося, та вона сказала, що отримала од нього листа, і жарина погасла одразу ж.

— Коли ти приїдеш? — запитав нетерпляче. І її веселий голос ударив, немов молотком:

— Я не приїду!

— Не приїдеш?!

— Ми не приїдемо! — повторила вона ще веселіше. — Автобусом дуже довго, нас закачає. Прилетимо літаком.

— Коли?! — закричав він іще дужче: було таке відчуття, наче його затягло щойно під воду. — Коли прилетите?

— Як дістанемо квиток.

— Дай телеграму! Чуєш, дай телеграму!

— Дамо! — Вона весь час говорила від імені двох. — Ти, може, нас поцілуєш?

— Цілую, — видушив він. І тут увірвався другий голос:

— Ваш час закінчився. Кінчайте розмову.

— Алло!.. Алло!.. — В трубці знову рипіло й тріщало.

Потримав трубку, поклав. Вийшов, увесь мокрий. Підозріливо подивився навкруг, чи ніхто не підслуховував. Мовби ніхто.

Отже, вона прилетить. Що ж, може, це й краще: не буде часу розповідати супутникам, до кого їде та чому. Відколи вирішив убити дружину, весь час дбав про те, щоб не лишилося жодного сліду. Жодної зачіпки для слідчого.

Добре, якби вони прилетіли в п'ятницю. Або в крайньому разі в суботу. Щоб другого ж дня й повести до лісу. Бо не знав, чи витрима, коли вона прилетить в середу або в понеділок. Кілька днів прикидатись, удавати з себе знову закоханого, уважного чоловіка й ніжного батька — чи вистачить сил? Чи не зрадить себе необережним словом або жестом? Жінки, вони, кажуть, відчувають одразу ж, коли проривається фальш. Самі геніальні акторки, розпізнають одразу ж акторів.

З'їздив до лісу ще раз. Вже з сокиркою за поясом. Сокирка весь час про себе нагадувала, особливо незручно з нею було сидіти в електричці: випиналася так, що й сліпому видно було, і він вирішив залишити її під тим же кущем, де лежали й диски. Знову нікого не зустрів, лисички терпляче чекали під листям. Він ретельно обійшов галявину, прикриваючи вже ті, що повитикалися, поки його тут не було... Так що ніхто за цей час сюди не приходив, та навряд чи й прийде: всі грибники йшли в інший бік, вважаючи цей квартал безнадійним.

Лишилося тільки дочекатися телеграми.

Він і чекав, все більше нервуючи, бігав кілька разів на поштове відділення, бо подумав, що могли принести, коли його не було вдома, не міг навіть примусити себе впорядкувати туалет — с'як-так прилаштував унітаз, а телеграми від неї все не було, вона немов знущала з нього, випробовуючи його терпіння, поки нарешті змилостивилася: повідомила, що прилітає вранці в суботу...

(Вирушать до лісу рано-вранці, в неділю, коли ще всі спатимуть... Щоб ніхто не побачив. Не спало в голову, чи захоче йти з немовлям. Та й яке немовля: більше року минуло!)

Ледь діждався суботи. Змотався на ринок, купив квіти, сів у тролейбус, поїхав у Жуляни, куди прибували літаки місцевих авіаліній. Погода стояла як на замовлення, він, здається, вперше за оці кілька років побачив, яким блакитним може бути небо, тож літак не міг не прилетіти, але він все одно підбіг до віконця довідкового бюро і, довідавшись, що літак уже вилетів, пішов до вікна, щоб краще побачити, як вони сідатимуть.

Тут уже товпився народ: ті, що стрічали, і ті, що мали летіти. Стояв спершу позаду, потім вдалося протиснутись до вікна, і все льотне поле, заасфальтоване, вкрите бетонними плитами, з літаками, що стояли, мов натовлені птахи, чи виїжджали з рядів, ревучи натужно турбінами, з пасажирями, які йшли за жінками у формах, мов дошкільнята за виховательками, з машинами й автокарами, з антенами над будинками і ще якимись спорудами — все поле розгорнулось перед ним, немов гігантська скатертина. Та він не на поле дивився, не на літаки чи людей, а дивився вгору, на обрій, намагаючись не пропустити літак, що от-от мав появитись.

— Летить! — пролунав чоловічий голос позаду: сопіло над самісіньким вухом. Подався трохи вперед — засопіло ще дужче: власник голосу не міг, мабуть, не наступати комусь на п'яти.

— Оно, прямо... Шасі уже випустив... Сідати збирається. — Власник голосу належав, либонь, до тих безплатних коментаторів, що можуть отруїти життя не одному десятку людей. Сяде такий позаду в кіно — пропало кіно!

Він хотів уже сказати з досадою: "Сам бачу!" — як чоловік злякано вигукнув: "Падає!" — і літак, клюнувши носом, каменем упав на землю. Удар, хмара диму, що шугонула до неба, сніп бурого полум'я. І все те в абсолютній тиші, як у страхітливим сні.

Потім уже струсонулася підлога, забряжчали шибки у вікнах. Вдарило вибухом, війнуло над заціпенілим натовпом. Хтось закричав, хтось болісно охнув, якась жінка, рвучи платок із голови, безтямно допитувалась: "Боженьку, що це?.. Боженьку, що це?.." По той бік уже мчали пожежні машини, виючи несамовито сиренами, і нестерпний той звук зім'яв, змішав людський натовп, погнав геть од вікна: всі кудись бігли, і він кудись біг, усі щось кричали, і він щось кричав. І водночас наче дивився на себе збоку: чи так робить, як усі, чи не відрізняється чимось з-поміж інших... Всі намагалися прорватися на льотне поле, і він намагався, але там уже стояла міліція і не пускала нікого...

Потім вийшов із вокзалу. Вже було оголошено, що розбився той самий літак, яким летіла вона. Відчував дивовижну спустошеність, немов хтось узяв та й вигорнув із нього все до дна. Всі думки, всі наміри.

Вирішив одразу ж їхати додому.

І тут, сідаючи в тролейбус, знову почув голос отого чоловіка:

— Да-а, державі такі аварії влітають в копійчку. Мало того що літак, так ще й страховка за кожного погибшого.

— Багато? — поцікавився хтось.

— По тищі за душу! Ото як летіло сорок пасажирів, так сорок тисяч і виклади!

Сидів у тролейбусі, дивився в вікно. А в голові все лунав голос отого чоловіка: "По тищі... По тищі..." — поки він нарешті збагнув: так це ж і йому належаться дві тисячі! Стало жарко, він оглянувся, шукаючи очима чоловіка, що говорив про страховку, хоч навряд чи його і впізнав би. "Дві тисячі... Дві тисячі..." — погойдувався ритмічно тролейбус...

— Що?.. Га?.. — спитав наче зі сну молодика, який щось у нього допитувався.

— Ваш квиток?

Поліз до кишені, одразу ж згадав, що квиток не пробив.

— Пробачте, забув... Я з аеропорту... З Жулян...

— То й що, як із Жулян? Он піввагона з Жулян. І всі їдуть із квитками.

— А може, він їздив стрічати, — втруtilась молодиця, яка сиділа поруч. — Ви що, не знаєте, що там розбився літак?

— Літак?

— Літак. Ніхто не лишився живий.

— Пробачте...

Молодик одступився, явно знічений, а тролейбус знову став йому вистукувати про дві тисячі...

"А що, як той чоловік вигадав? Може, ніякої страховки й не платять..." Він знову оглянувся, шукаючи поглядом чоловіка, що сказав про страховку. Доїхав до своєї зупинки, зійшов, зупинився в нерішучості: як же він піде додому, так і не довідавшись, одержить страховку чи ні?

Хотів уже вертатися в Жуляни, в аеропорт, та одразу ж роздумав: там зараз творилося таке, що не до страховок. Згадав про міські каси, на площі Перемоги, подався туди.

Тут теж було повно народу. Навіть до віконця довідкового бюро товпився чималий гурт, і він попостояв, поки підійшла його черга. Встромив у віконце голову, тихенько, щоб не почули ті, що стояли за спиною, спитав про страховку. Що от він летить, то чи одержить його сім'я якусь компенсацію в разі аварії...

В жінки, яка сиділа по той бік, аніскільки не змінився нудьгуючий вираз обличчя: доводилось чувати, мабуть, ще й не таке.

— Одержить.

— Скільки?

Жінка глянула так, наче прицінювалась, скільки за нього можна заплатити.

— Тисячу карбованців.

— Дякую! — Жінка здалась йому такою симпатичною, що поцілував би, якби міг.

Із зовсім іншим настроєм вийшов на вулицю. Йшов непоквапно, всміхаючись і не помічаючи власного усміху: дві тисячі наче вже лежали в кишені. Сів у трамвай і поїхав

до одного із магазинів, що торгував імпортними меблями.

Тут стояли розкішні гарнітури з цінами такими, що темніло в очах. Югославські, фінські, угорські, румунські. Найдовше простояв біля румунської спальні: справжній мистецький шедевр, перед яким тільки молитися, запродав би й нечистому душу, коли б той шепнув йому: "Зробимо!" — та в наш вік нечисті, мабуть, вже давно навчилися уникати людей, як гімалайські снігові люди, тож довелося зупинити свій вибір на чеській, теж непоганій, хоч і набагато скромнішій. Ліжко-диван, трельяж, два пуфи, два крісла і шафа для білизни — більше й не влізе: думав про кімнату, в якій вона жила перед тим, як поїхати до батьків, і в якій тепер спатиме він.

Отже, вирішено: він придбає чеський гарнітур. Як тільки одержить страховку, так і придбає.

Відчував себе спокійним, абсолютно спокійним, наче нічого й не сталося, наче їх понівечені трупи (а може, й не трупи, може, тільки кістки, перемішані з землею й бетоном) не лежали десь там, у Жулянах, немов їх і не існувало ніколи на світі — лишилася тільки страховка. Заглянув іще в їдальню, з апетитом поїв, сп'янілий од незвичної ситості, непоквапцем рушив додому.

А серед ночі прокинувся од страху. Ніщо не приснилося, не примарилося, просто страх сидів у ньому від того часу, коли він надумався вбити дружину. Підказував, що мав робити, як наперед замітати сліди, щоб не попастися, і тепер, коли все благополучно так обійшлося і ніщо вже йому не загрожувало, страх вирішив відігратися за свою довгу мовчанку.

Нашептав йому, що було б, коли б він їх і справді вбив і спіймався б на тому вбивстві. Дикі думки, маячня божевільного, картини, підказані хворою фантазією, не менш реальні й зримі од того, що він розумів їх примарність.

Од когось начебто десь чув, що тепер засуджених до страти не розстрілюють. Будять серед ночі, в оцю саме пору, коли і його розбудило, і босоніж, в самій білизні, заводять до тісної, як сторчма поставлена труна, кімнатчини з металевою підлогою. Грюкнуть двері, клацне замок, і ти вже наче похований. І це ж ніщо тебе не врятує. Хоч голос скричи — не докличешся.

Уявив, як стоятиме, відчуваючи оголеними підощвами могильний холод металевої плити. Як захрипить репродуктор і металевий голос повідомить підтвердження вироку. Підсмикнув ноги, пірнув з головою під ковдру, щоб не чуть того голосу. "Я не винен!.. Не винен!.. Я не вбивав!.." "Він не вбивав!" — заступалась-волала квартира, єдина істота, яка його до кінця розуміла і виправдовувала. Та нещадний голос набухав металево, нависав грізно в темряві: от-от прорветься — і тоді його вже не урятує ніщо.

Не витримав, скинув ковдру, скочив із ліжка: підлога здалася холодною, наче крига. Ледь утримався, щоб знову не метнутися на ліжко, примусив себе заспокоїтись: "Я дома... Я вдома... Піді мною паркет, а не залізо..."

Глянув у широке, не забране ґратами вікно, щоб пересвідчитися, що він таки вдома.

Місто переблimumувалось, місто переморгувалось — колючими, підозріливими

вогниками: "Так ми тобі й повірили! Розкажи комусь іншому!" І він подумав, що ніхто йому не повірив би, не пожалів би за ним, коли б його й справді повели на страту.

"Наплюй! — сказала квартира. — Наплюй і розітри! І без них проживемо!"

"Проживемо!" — відповів він квартирі: долаючи страх, в ньому вже починала просинатися злість. Злість і образа. На всіх. На весь білий світ.

Не міг більше отак стояти посеред темряви. Ввімкнув світло, і воно, враз заливши кімнату, замкнуло, відділило його від світу довколишнього, так мовби не в місті він жив, а летів десь у космосі — сам-один, за сотні, тисячі парсеків од усього людства. Разом із квартирою, яка єдина його не осудить, з якою він давно уже став одним цілим, злившись душею і тілом. Для якої не пожаліє нічого. І через усе переступить.

І тут йому стало здаватися, що в кімнаті чогось бракує. Що він їй чогось не додав, чимось обділив, несправедливо покривдив. "Торшер! — пригадав нарешті. — Я ж збирався купити торшер!"

Принести й поставити ось сюди.

Ступив на те місце, де мав стояти торшер.

І застиг.

Засвітився торшером.